

TARTALOM

Kedves Olvasóink!.....	2
Csúcs Sándor: Harminc éves a Reguly Társaság.....	3
Zaicz Gábor: Fodor István (1943–2021).....	8
Pusztay János: Andrej Aljoskin halálára.....	12
Pap Kinga Marjatta: „Új időknek új dalaival” – nemzedékváltás a finnes könyvpiacra.....	15
Falk Nóra: Magány a zuzmók közt.....	20
Két számi vers.....	21
Kormos Erik: Klima László: Válogatott Rénhíreim.....	23
Két írás a Rénhírekből.....	28
Takács Judit: Uralisztika szeminárium a távoktatás idején.....	39

A címlapon Az Arany Asszony.

A legendás finnugor bálvány rajza Herberstein könyvéből (Bécs, 1557)

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.

Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

A társaság tagjai a lapot tagdíjuk fejében kapják. Tagdíj: dolgozóknak 2000 Ft, nyugdíjasoknak, diákoknak: 1000 Ft. Bankszámlaszámunk: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevitel, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

XXVI. évfolyam, 2. szám

2021. június

Kedves Olvasóink!

Előző számunkban Salánki Zsuzsa számolt be a járvány miatt tavalyról az idei évre halasztott VIII. Finnugor Világkongresszus előkészületeiről. Az észtországi Tartuba 2021. június 16. és 18. közé tervezett kongresszust új veszély fenyegeti. Az AFUN (magyarul Az oroszországi finnugor népek társulása) nevű szervezet (székhelye: Szaranszk, Mordóvia fővárosa) néhány hete a honlapján megjelentetett Nyilatkozatban mondvacsinált indokokra hivatkozva a világkongresszus bojkottjára szólított fel. Azóta a kongresszus oroszországi szervezői, előadói elérhetetlenné váltak, illetve többen közülük azt közölték, hogy megtiltották nekik a részvételt. Az AFUN a Konzultatív Bizottság tárgyalást ajánló levelére nem válaszolt.

Az észtek a kongresszust mindenképpen megrendezik, részben on-line formában. A köztársasági elnökök is így üdvözlik majd a résztvevőket. Magyarországról kisebb küldöttség utazik Tartuba, és nálunk is lehetőség lesz majd a kongresszus munkájába való on-line bekapcsolódásra. Terveink szerint következő számunkban szokás szerint részletes beszámolót közlünk a kongresszusról.

* * *

Mostani számunkban közöljük a Reguly Társaság harminc évéről szóló írás első részét. Továbbá két nekrológot: Fodor István régész és Andrej Aljoskin mordvin festőművész hagyta el a finnugor közösséget az elmúlt hónapokban.

Szépirodalmi tárgyú Pap Kinga írása és Falk Nóra ismertetése. Mindkettőhöz közlünk néhány versfordítást is. 2020-as dátummal jelent meg, de csak pár hónapja kaptuk meg Klima László *Válogatott rénhíreim* c. kötetét, amelyből kedvcsinálónaként néhány részletet is közlünk Kormos Erik ismertetése mellett. Egyetemen oktató kollégáink bizonyára érdeklődéssel olvassák majd Takács Judit írását azokról a módszerekről, amelyeket a magyar szakon a finnugrisztikai tárgyak távoktatására dolgozott ki.

* * *

Mint arról korábban már beszámoltam a járvány miatt mi is az idei évre halasztottuk tisztújító közgyűlésünket, amely 2020-ban lett volna esedékes. Jelenleg úgy tűnik, hogy az ősz folyamán a tagok jelenlétében tudjuk megtartani a választást. A jelenlegi vezetőség tagjai közül többen is jelezték, hogy nem tudják vállalni a további közreműködést. Örömmel jelenthetem, hogy sikerült helyükre új vállalkozókat találni. A jelöltek listáját következő számunkban közöljük, amennyiben azt a jelenlegi választmány jóváhagyja.

És végül a szokásos buzdítás: továbbra is várjuk a cikkeket, beszámolókat, műfordításokat, híradásokat.

Csúcs Sándor

Harminc éves a Reguly Társaság

Helyreigazítással kell kezdenem emlékező írásomat. Molnár Zoltán kollégám említette, hogy emlékezete szerint nem 1991. január 30-án, hanem egy héttel később február 6-án tartottuk az alapító közgyűlést. Az ülés jegyzőkönyvében is a későbbi dátum szerepel. Vagyis az előző számunkban (és a honlapunkon) szereplő korábbi időpont téves.

A Társaság megalapításának ötlete az előző év őszén merült fel a Nyelvtudományi Intézet Finnugor Osztályán. Egy finnugor kulturális egyesület megalapítására finn kollégáink példája is ösztönzött bennünket, akik 1990 januárjában hasonló céllal hozták létre az M. A. Castrén Társaságot. Az első pillanattól kezdve magától értetődő volt, hogy egyesületünket a hazai finnugrisztika egyik megalapítójáról, Reguly Antalról nevezzük el.

Az alakuló gyűlésen, élénk vita után elfogadtuk az alapszabályt és megválasztottuk a vezetőséget. Az alapszabályt az évek során, adminisztratív okokból, többször is módosítani kellett, de alapvető céljaink nem változtak. Vagyis

„A Társaság célja:

- Reguly Antal emlékének és hagyatékának ápolása
- a magyar és a finnugor népek közti kapcsolatok ápolása
- e népek nyelvének és kultúrájának ismertetése és népszerűsítése
- valamint kulturális és nyelvi céljaik támogatása.”

Az alakuló közgyűlésen 41-en vettek részt, vagyis ennyien adták le szavazatukat a vezetőség tagjaira. Társaságunk vezetősége az alábbi összetételben kezdte meg munkáját: Csúcs Sándor elnök, Illés Ferenc alelnök, Oszkó Beatrix titkár, dr. Molnár Ferencné pénztáros. Választmányi tagok: Bálint Csanád, Domokos Péter, Keresztes László, Kerecsi Ágnes, Kodolányi János, Pomozi Péter, Pusztay János, Schmidt Éva, Zaicz Gábor. Ellenőrző bizottság: Csepregi Márta, Kozmács István, Szij Enikő. Közülük már 1993-ban elvesztettük pénztárosunkat, dr. Molnár Ferencné, később Domokos Péter, Kodolányi János és Schmidt Éva is itt hagyott bennünket.

A Fővárosi Bíróság 1991. március 11-én 3433. sorszám alatt bejegyezte Társaságunkat. Székhelyünk, Kiefer Ferenc igazgató engedélyével az MTA Nyelvtudományi Intézetében volt (I. Szentháromság u. 2.). Onnan 1992. tavaszán az Intézettel együtt az I. Színház utca 5-7. alá költöztünk, majd 2000-ben a VI. Benczúr u. 33-ba. 2009-ben az Intézet akkori igazgatója távozásra szólította fel egyesületünket, így székhelyünket Solymárra (2083, Hóvirág utca 47.) helyeztük át.

Társasági életünk lendületesen indult: felvettük a kapcsolatot a hazai és külföldi társ-szervezetekkel, előadásokat szerveztünk, kirándultunk Zircre, vendégül láttuk Juvan Sesztalov neves manysi költőt és V. K. Kelmakov udmurt

nyelvész. 1991. május 7-én jelent meg *A Reguly Társaság Értesítője 1. száma* (készítette Molnár Zoltán, Pomozi Péter és Salánki Zsuzsa). Ebben számoltunk be arról, hogy az akkor még létező Magyar-Finn Kulturális Vegyesbizottság magyar albizottsága Társaságunkat kérte fel az ötven éves szünet után felújított *Rokon Népek Napja* c. rendezvény gondozására. A feladatot szívesen vállaltuk, ez azóta is működésünk egyik pillére. Az általunk szervezett első ünnepségre 1991. október 14-én került sor a Fővárosi Önkormányzat Dísztermében. Ezen Andrásfalvy Bertalan miniszter mondott beszédet és fellépett, többek között, V. K. Kelmakov udmurt nyelvész is. A rendezvény alkalmából ezer példányban megjelentettük az *Értesítő* különszámát, amelyben írtunk a nyelvrokonságról, a Rokon Népek Napja történetéről és szemelvényesen bemutattuk a rokon népek nép- és műköltészetét.

Szívesen végigkövetném időrendben a Reguly Társaság harminc éves történetét, hiszen ez egyúttal saját életemnek is szerves része, de nem akarom olvasóink türelmét feleslegesen terhelni, ezért a továbbiakban témakörönként tárgyalom Társaságunk történetének általam fontosnak tartott momentumait.

Vezetőség

A vezetőség mandátuma három évre szól. Ezt a szabályt, ha a körülmények engedték, általában követtük. Az elnöki tisztséget két időszak kivételével Csúcs Sándor töltötte be, 1994 és 1998 között Nyirkos István volt az elnök¹, 2011 és 2014 között pedig Tamás Ildikó. Alelnökök voltak Illés Ferencen kívül Csepregi Márta és Ruttkay-Miklós Eszter, titkárok Oszkó Beatrix, Falk Nóra, Sziráki Zsófia, F. Gulyás Nikolett és Antal Gergely, pénztárosok dr. Molnár Ferencné, Sipos Mária, Molnár Zoltán és Tanczos Orsolya. A vezetőség általában évente kétszer ülésezett, előkészítendő két legfontosabb rendezvényünket, a tavaszi közgyűlést és az őszi *Rokon Népek Napját*. A választmány tagjait alkalmilag be tudtuk vonni a szervezésbe, de nem alakult ki olyan gyakorlat, hogy minden választmányi tagnak meg lett volna a saját feladata, pedig ez jelentősen megkönnyítette volna a tisztségviselők munkáját.

Közgyűlés

Közgyűlést az alapszabálynak megfelelően, minden év tavaszán tartottunk (a vírusos években nem). Ezen meghallgattuk és jóváhagytuk a titkári vagy elnöki beszámolót és az elszámolást. Szükség esetén új vezetőséget választottunk. Arra törekedtünk, hogy a hivatalos programot kulturális vagy tudományos előadással,

¹ Ebben az időszakban az egyesület tevékenységét Csepregi Márta alelnök irányította.

beszámolóval gazdagítsuk. A rendszerváltásnak köszönhetően sokan eljutottak a rokon népekhez. Az ő beszámolóikat mindig szívesen hallgattuk.

Rokon Népek Napja

Többször leírtuk már, hogy ennek megünneplése a múlt század harmincas éveiben kezdődött a magyar, a finn és az észt iskolákban. A háborús események és a politikai változások miatt több évtizeden át nem volt lehetőség a nap megtartására, csak 1989-ben újították fel észt barátaink. Magyarországon, mint említettem, 1991 óta folyamatosan megemlékezünk róla, változatos helyszíneken és változatos programokkal. Arra törekedtünk, hogy a hazai középiskolák legyenek az ünnepség központjai. Ezért 1992-ben a békásmegyeri Veres Péter Gimnáziumban tartottunk ünnepséget. Ezen beszédet mondott Jeszenszky Géza külügyminiszter, fellépett egy észt kamarakórus és egy mari citerazenekar. Később még a Patrona Hungariae Gimnáziumban (2000-ben) a Deák téri Evangélikus Gimnáziumban (1999, 2002, 2006, 2010) és a kőbányai Zrínyi Miklós Gimnáziumban (2016) tudtunk ünnepséget tartani. Kezdeményezésünkre még néhány budapesti és vidéki iskola szervezett megemlékezéseket, de igazi áttörést nem tudtunk elérni.

Voltak más helyszíneken is jól sikerült rendezvényeink: 2001-ben a Bem moziban a *Fehér rénszarvas* c. finn filmet mutattuk be, 2003-ban a Néprajzi Múzeumban ünnepeltünk, 2004-ben, 2007-ben és 2008-ban az ELTE adott otthont rendezvényünknek. Ez utóbbit az tette emlékezetessé, hogy meghallgathattuk a nagyigmándi iskolások beszámolóját hantiföldi utazásukról². 2011-ben és 2012-ben a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény és a vele egy épületben működő DocuArt Mozi adott helyet a rendezvénynek. A multifunkcionális helyszín lehetővé tette, hogy a szép számú közönség többféle program közül választhasson: voltak előadások, filmvetítések és a büfében az udmurt konyhával is megismerkedhettek a látogatók.

2014-ben az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2015-ben az Országos Idegennyelvi Könyvtár volt ünnepségünk házigazdája. Különleges volt a 2017-es megemlékezés is. Először a Petőfi Irodalmi Múzeumban ünnepeltünk, majd átsétáltunk az ELTE Finnugor Tanszékére, ahol változatos programot kínáltak a házigazdák: megkóstolhattuk a rokon népek ételeit, voltak mini nyelvleckék, társasjátékok, kerek-asztal beszélgetések, részt vehettünk finnugor személyiségteszten és műveltségi vetélkedőn. Volt énektanulás és tánccház is. A 2019-es

² Az utazás annak volt köszönhető, hogy Nagyigmándon született Pápay József finnugor nyelvész, aki megfejtette Reguly Antal hanti (osztják) szövegeit és maga is terjedelmes népköltészeti anyagot gyűjtött a hantik között.

ünnepe a Reguly-évhez kapcsolódott, erről később lesz szó, 2020-ban pedig a járvány miatt nem tarthattunk megemlékezést.

Az Értesítő és a Finnugor Világ

Személy szerint a Reguly Társaság információs tevékenységét tartom a legfontosabbnak és legmaradandóbbnak. Így gondolhatták ezt azok a kollégáim is (Molnár Zoltán, Pomozi Péter, Salánki Zsuzsa), akik már 1991. május 7-én megjelentették *A Reguly Társaság Értesítője* első számát 7 lapon A5 formátumban. Az *Értesítő*nek 1999. január 29-ig 17 száma jelent meg, mintegy 260 lap terjedelemben (plusz a már említett különszám). Készítésükben az említettekén kívül részt vett Csepregi Márta, Oszkó Beatrix, Sipos Mária és Zaicz Gábor. A lapszámokban olvashatunk a Reguly Társaság híreiről, a finnugor népek körében zajló eseményekről. Vannak könyvismertetések, úti beszámolók és interjúk nyelvrokonaink képviselőivel.

A *Finnugor Világ* c. lapot Tóth Szilárd alapította Szegeden, első száma 1996 decemberében jelent meg A4-es formátumban. 1997-ben kilenc szám jelent meg, 1998-ban pedig négy, Tóth Szilárd szerkesztésében. Pontosan már nem emlékszem, hogy mikor és kinek a javaslatára merült fel a *Finnugor Világ* átvétele, de az biztos, hogy az 1999. február 10-én tartott közgyűlésünk idején már megvolt az elhatározás, hogy kísérleti jelleggel egy évre átvesszük a lap szerkesztését és finanszírozását. Azt is eldöntöttük, hogy Társaságunk tagjai tagdíjuk fejében megkapják az évente négyszer (márciusban, júniusban, szeptemberben és decemberben) megjelenő lapot. A szerkesztőbizottság elnöke (később a felelős szerkesztő) Csúcs Sándor lett, a technikai szerkesztő feladatát kezdetől fogva Molnár Zoltán látta el. Hosszú ideig a segítségemre volt a szerkesztésben Falk Nóra is.

Az 1999-es IV. évfolyam négy száma 132 lap terjedelemben A4-es formátumban jelent meg, mint *A Reguly Társaság Értesítője*. Rövid idézet az első számban megjelent beköszöntőmből: „Tartalmi vonatkozásban jelentős változtatásokat nem tervezünk: minél több friss információt szeretnénk adni a finnugor népek életéről és kultúrájáról, a magyar-finnugor kapcsolatok eseményeiről, a finnugor érdekeltsgű intézmények és egyesületek működéséről. Ezért információs fórumot kínálunk a Magyar-Észt Társaságnak, a Magyar-Finn Társaságnak és tagszervezeteinek, valamint minden olyan intézménynek, egyesületnek és magánszemélynek, amelynek vagy akinek közérdeklődésre számotartó mondani-valója van az említett témákról. Várjuk írásait és híradásait. Különösen fontosnak tartjuk a rokon népek kultúrájának, ezen belül is népköltészetének és szépirodalmának népszerűsítését. Szeretnénk hírt adni minden e tárgykörbe tartozó újonnan megjelent könyvről. Tárgyilagos kritikákkal és szemelvényekkel szeretnénk elősegíteni, hogy minden érdeklődő tudomást szerezzen a finnugor

tárgyú irodalmi és más kiadványokról.” Hogy a fenti célokat mennyire sikerült elérni, azt olvasóinknak kell eldönteni. A publikálásra való felszólítást az első szám óta sokszor megismételtem, általában kevés eredménnyel.

Az első év tapasztalatai alapján választmányunk úgy döntött, hogy továbbra is kiadjuk a *Finnugor Világot*. A formátumot A5-ösre változtattuk és megnöveltük a terjedelmet. Az V. évfolyam első száma már az új, azóta is használt formátumban jelent meg. Ebben az időben lapunkat 300 példányban nyomtattuk ki. A lapszámokat a posta kézbesítette. A következő években a postai feladás díjai folyamatosan és drasztikusan emelkedtek. Anyagi lehetőségeink ezzel az áremelkedéssel nem tudtak lépést tartani, ezért az internetes terjesztés mellett döntöttünk. 2012. márciusától lapunk nyomtatott változata csak 120 példányban jelenik meg. Ebből 90 példányt postázunk intézményeknek, illetve azon tagjainknak, akik ezt kifejezetten kérték. Többi olvasónk honlapunkon olvashatja a *Finnugor Világot*.

Társaságunk szerkesztésében 2020 végéig a lapnak 22 évfolyama, illetve 88 száma jelent meg összesen kb. 4.400 lap terjedelemben. Ezt a grandiózus mennyiséget mintegy ötszáz szerző állította elő, akik közt vannak kiváló tudósok és első írásukat útjára bocsátó egyetemi hallgatók is. Nagy Ildikó és Sziráki Zsófia összeállított egy adatbázist a lapunkban 1997 és 2009 között megjelent irodalmi művekből, irodalomtörténeti írásokból és könyvismertetésekből. Az adatbázis honlapunkon elérhető. Az adatbázis összesített statisztikája azt mutatja, hogy a vizsgált 13 év alatt lapunkban 108 irodalmi művet (verseket és novellákat), 32 irodalomtörténeti írást és 78 könyvismertetést közöltünk. Sajnos a későbbi időszakról hasonló összeállítás egyelőre nem készült. Nagy örömmre szolgál, hogy tudományos cikkek irodalomjegyzékében is egyre gyakrabban tűnik fel a megjelenés helyeként a *Finnugor Világ*, és az MTA Könyvtára által gondozott MTMT³ adatbázisban is találkozhatunk folyóiratunk nevével. Mindez persze elsősorban a lapunkban publikáló szerzők érdeme, nem pedig a felelős szerkesztőé. Arra viszont talán büszke lehetek, hogy lapunk mindig megjelenik és eljut az olvasókhoz a tervezett időpontban.

A Reguly Társaság működését és tevékenységét jól ismerő olvasónak bizonyára hiányérzete támadna, ha itt véget érne a harminc év krónikája. Nem a krónika ért véget, hanem a szerző ereje és ideje. Folyt. köv. valamelyik következő számunkban.

Csúcs Sándor

³ MTMT = Magyar Tudományos Művek Tára

Fodor István

1943–2021

1943. szeptember 9-én Bács-Bodrog vármegyében, Zentán egy ötgyermekes családban született. „Büszke volt földből élő őseire, akiknek a sorát a 17. századig vissza tudta követni.” (Révész László régész). Törökszentmiklóson érettségizett. 1967-ben történelem–régészet szakos oklevelet szerzett a moszkvai Lomonoszov Egyetemen. Különböző nyugati nyelvek tanulása mellett két évig török nyelvet és turkológiát is tanult az egyetem Keleti Intézetében. Szakdolgozatát a bolgár-törökök 7–10. századi régészeti emlékeiről írta.

Érdeklődése elsősorban a finnugor és a sztyeppei nomád népek, a szkíta, a szarmata és a hun kori emlékek régészeti hagyatékára irányult, és egyetemi éve alatt három alkalommal vett részt régészeti ásatásokon tatár földi – egykori volgai bolgár – lelőhelyeken. Több jelentős múzeumban és gyűjteményben dolgozhatott Moszkván kívül is: Volgográdban, Kazányban, Ufában, Kijevben, Joskar-Olában, Szamarkandban, Bokharában. Szakmai érdeklődését olyan kiváló szakemberek formálták, mint V. N. Csernyecov, A. P. Szmirnov. A nyári szünetekben az esztergomi, leányfalui és visegrádi ásatásokon is részt vett. László Gyulától is sok útmutatást kapott, majd később megkapta az idős professzor régészeti jegyzeteit.

Az egyetem elvégzése után, 1967-ben a Magyar Nemzeti Múzeum középkori osztályára került segédmúzeológusnak. 1976-ban tudományos titkár, 1978-ban a középkori osztály vezetője lett. 1986-ban kinevezték az intézmény főigazgatójává, majd 1993-tól címzetes főigazgató (főigazgatói megbízatását 1993-ban visszavonták, amit nem sikerült soha sem kihevernie). Vagyis egész életében, 54 éven át a múzeum munkatársa volt. A kandidátusi fokozatot *A honfoglaló magyarság kultúrájának keleti gyökerei* témakörből írt dolgozattal szerezte meg 1982-ben.

Elsődleges múzeumi feladata elsősorban a honfoglaló magyarság régészeti hagyatékának a kutatása volt. A későbbiekben számos X. századi temetőt tárt fel, köztük Árpád-kori falvakat is (Szabolcs, Hajdúdorog, Tiszafüred), és a hazai szarmaták temetőit és településeit is kutatta.

Számos hazai és külföldi kiállítást rendezett, és a millesztáriumi honfoglalás kori kiállítás társrendezője volt. 1988-ban előkészítette a kínai agyaghadserg tárlatát. 1990-től egy évtizeden át foglalkozott az Oroszországba hurcolt műkincsek felkutatásával (miniszteri biztostként, illetőleg a Spoils of War című, e műkincsekkel foglalkozó nemzetközi folyóirat szerkesztőjeként). 1994-ben az ősmagyarság kultúrájának széleskörű kapcsolatait összesen 11 oroszországi múzeum anyagával szemléltette a Nemzeti Múzeumban.

Egy sor hazai tanulmánykötetet szerkesztett. 1986-tól a szerkesztésében jelent meg régészeti folyóiratunk, az Archeológiai Értesítő, ugyanettől az évtől kezdve a Folia Archeologica főszerkesztője. Az oroszországi folyóiratok is szerkesztőbizott-

sági tagnak választják, így például a kazanyi Finno-Ugrica és Tatárszkaja Archeológija. 1985-ben a Nemzetközi Szláv Régészeti Unió állandó bizottsági tagja lett, 1991-ben pedig a Magyar Múzeumok Szövetségének elnöke. 1990-től tagja a Finnugor Kongresszusok Nemzetközi Bizottságának, 1996-tól a magyar Nemzeti Bizottság alelnöke. 2000-től 2005-ig a Finnugor Kongresszusok Magyar Nemzeti Bizottságának elnöke volt. Az MTA Régészeti Bizottságának haláláig a tagja.

1974 óta vett részt az egyetemi oktatásban Szegeden és Budapesten, 1998-tól kezdve Piliscsabán tanított régészetet, illetőleg őstörténetet. 1989-ben a szegedi Régészeti Tanszéket újraélesztette, és 1997-től nyugállományba vonulásáig, 2008-ig a tanszékvezetője volt. Az egyetemeken rendszeresen oktatott népvándorlás és honfoglalás kori, középkori régészetet, finnugor és magyar őstörténetet. Emellett az ELTE régészeti tanszékén honfoglalás kori régészetet, középkori magyar történeti tanszékén pedig magyar őstörténetet oktatott. Kedvelt vendége volt a külföldi tudományos intézeteknek is. Számos országban járt tanulmányúton, és az 1970-es évek közepétől sok nemzetközi konferencián tartott előadást.

Szakmai munkássága elismeréseként 1994-ben Móra Ferenc-díjat kapott, 1997-ben pedig a Magyar Köztársasági Lovagrend kiskeresztjét. 2002-ben Széchényi Ferenc, 2003-ban Bercsényi, 2008-ban Pedagógus Szolgálati emlékéremmel tüntették ki. 2010-ben a tatár kultúra területén végzett tevékenységéért oroszországi állami kitüntetést nyújtottak át a tudósnak. Utolsóként a Magyar Érdemrend tisztikeresztjét vehette át 2016-ban.

Gyakran vállalt feladatot szaktudományunk népszerűsítésében. Részt vett több rádióműsorban, tévéfilm és -sorozat munkálataiban. Számos cikke, cikksorozata jelent meg az írott sajtóban is.

Irodalmi munkássága 1964-ben indult egy, a Hajdú-Bihari Naplóban megjelent közleménnyel, és a – sajnos most már – végleges életmű véleményem szerint megközelíti a hatszáz tételt. A jövőben egyik régész fiatal elkészíthetné tudományos bibliográfiáját. (Jelenleg saját műveinek irodalomjegyzéke e téren csak fogódzót nyújt. Számos tanulmányát csak jegyzeteim tartalmazzák, ezúttal felsorolásukra sem kerülhet sor.) Munkásságát, mint egy rokon szakma képviselője, egyrészt önálló művei alapján ismertetem, majd sorra veszem további tanulmányait és monográfiáit, ezután pedig könyvismertetéseire és megemlékezésekre, nekrológjaira is szánok egy-két sort.

A régészeti tudományba *Vázlatok a finnugor őstörténet régészetéből* című kötetével került be (Bp. 1973. Régészeti füzetek, Ser. II. No. 15; 2. kiad.: 1980), amely arra mutat, hogy tudományos érdeklődése a kezdetektől kezdve kiterjedt a magyar őstörténet régészeti vonatkozásaira. Ez a munkája két tanulmányt tartalmaz: 1. A finnugorok legkorábbi története; 2. A Káma-vidék vaskora. Itt az újdonság: a finnugor őstörténet régészeti bemutatása, a szerző egy hazánkban addig szinte ismeretlen forráscsoportot tárt fel, a finnugorok régészetével foglalkozó orosz nyelvű szakirodalom elemzése révén. Most is büszke vagyok arra,

hogy első két művét én népszerűsítettem, illetőleg összeállítottam egy oroszországi összegezést a nyelvészek számára, a „Finnugor régészeti kultúrák az újkőkortól a vaskorig” címmel. Második önálló munkáját követte finnugor és magyar őstörténeti szintézise, a 75 ezer példányban kiadott *Verecke híres útján... A magyar nép őstörténete és a honfoglalás* (Bp. 1975, 1980²; német és angol fordítása: 1982), amellyel sikert aratott a szakmán kívül a nagyközönség körében is. További kötetei: *Őseink nyomában*. Bp. 1996; *A bécsi szablya és a prágai kard*. Szeged 2000; *Őstörténet és honfoglalás* (Romsics Ignác [főszerk.]: Magyarország története 1.) Bp. 2009; *A magyar őstörténet és a honfoglalás kor kronológiája*. Bp. 2015. Az érdeklődők az *Őstörténet és honfoglalás* című művét ismerik, de megemlítenődő: az utóbb említett nagyszerű munkában a szerző a magyar őstörténetre és a honfoglalás korára vonatkozó időrendet is közöl: nem az írott források alapján állítja össze népünk történetének időrendi kérdéseit, hanem a segédtudományok (köztük a nyelvtudomány) eredményei alapján.

Egyik korai dolgozata az *Einige kulturgeschichtliche Beziehungen der ungarischen Urgeschichte* (NFMÉ 1971/2: 157–181), amely a finnugor őshaza kérdését járja körül, és a gazdálkodást és a fémművességet vizsgálja meg a bronzkorban. Az *Őstörténetünk korai szakaszainak néhány fő vonása* című munkában (Történeti Szemle 15[1972]. 1–28) áttekinti a finnugor őstörténetet a Kr. utáni 4. évezredtől a vaskor végéig. Egy évvel később egyrészt a honfoglaló magyarság keleti finnugor párhuzamait vizsgálja és a halotti szemfedő kérdésével foglalkozik a *Honfoglaláskori régészetiünk néhány őstörténeti vonatkozásáról* című tanulmányban (Folia Archeologica 24[1973]: 159–176), másrészt a finnugor és ugor őstörténet izgató kérdésével, a földművelődés elterjedésével (*Újabb szovjetföldi régészeti kutatások és a magyar őstörténet*. Szabolcs-Szatmár Megyei Szemle 1973/2: 102–118). *Finnugor régészet, magyar őstörténet* (Napjaink 14[1975]. 11. sz. 2), valamint a *Finnugor régészet fő kérdései* (in: Uráli népek és nyelvek. Bp. 1975. 45–75; angolul in: Ancient cultures of the Uralian peoples. Bp. 1976. 49–78, franciául in: Les peuples ouraliens. Bp. 1980. 51–83) című tanulmányaiban a finnugor őstörténet fő vonásait mutatja be a különböző régészeti korokban, illetve a magyar őstörténetet elemzi. Az őshaza helyével kapcsolatos régebbi és újabb elméleteket kritikával ismerteti *Az uráli és finnugor őshaza kérdéséről* (*Régészeti áttekintés.*) (MTA II. 26[1977]: 297–302; bővebben angolul: Folia Archeologica 27[1976]: 149–170). Az *Őstörténet és régészet* (Magyar Tudomány 1980/5: 346–351) a finnugor őshaza és a magyar őstörténet egyes kérdéseit vizsgálja meg, *A régészeti kutatások félszázados történetéről* (uo. 1990/3: 276–282) pedig a finnugor és a magyar őstörténet tudománytörténeti összegezése. A szekérhasználat eredetét megvizsgálva, *A magyar szekerezés kezdetei* (in: Történelem, régészet, néprajz. Debrecen 1991. 115–123; németül: Uralisztikai Tanulmányok 3[1992]: 135–144) megállapítja, hogy az már az ugor együttélés korában, feltehetően a Kr. e. második évezredben ismert volt. Az ősmagyarság vándorútját térképezi fel

a *Leletek Magna Hungáriától Etelközig* (in: Honfoglalás és régészet. Bp. 1994. 47–65). A zürjén és a votják etnogenezissel is foglalkozott (*Káma-vidéki rokonaink őstörténete*. Kiállítási katalógus [szerk.]. Tatabánya 1996), a kiállításon fényképekkel szerepelt leletek nézete szerint a Kr. e. 8. és a Kr. u. 13. század közé datálhatók. Őstörténeti nézeteit összefoglalja egy gyűjteményes kötetben (*Az uráli népek őshazája és őstörténete*. In: Nyelvrokonaink. Bp. 2000. 19–22; oroszul: Сородичи по языку. Bp. 2000. 23–28, angolul: The Finno-Ugric world. Bp. 2004. 25–29), azokat Hajdú Péter nyelvészeti és V. N. Csernyecov régészeti elméletének összekapcsolásával írja le. A finnugor régészet tudománytörténetét adja *Finnugor régészet – egykor és ma* című szombathelyi előadásában (in: Vade mecum! A huszonötödik óra. Az Uralisztikai Tanszék Kiadványai 9[2001]: 53–112). Egyik Nagykőrösön megjelent tanulmányában az obi-ugorok és a permiek részvételét mutatja ki a távolsági kereskedelemben (*Prémkereskedelem, művészet, hitvilág. Kereskedelem és hatása őseink korában*. Az Arany János Múzeum Közleményei 11[2008]: 127–192). Ekkortájt az exportált prémekért kapott ezüsttalakat szent ligetekben helyezték el. Az ország másik felében, Szombathelyen, *Történelmünk kezdetei* címen adta ki egy jelentős tanulmányát (Vasi Szemle 64/1[2010]: 3–30). A kétrészes mű – I. Néppé válás és néptörténet; II. Magyar őstörténet – eurázsiai őstörténet – a magyarság kialakulását és etnikai tudatát mutatja be, Nyugat-Szibéria és a sztyeppe bronz- és vaskorát jellemzi, bemutatja az ugarság lovasnomád életmódját, és röviden áttekinti a magyarság vándorlásait. A dilettáns nyelvhasználatról írta a *Meghökkentő »őstörténet« és művelői* című tanulmányát (in: A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság. Tinta Könyvkiadó, Bp. 2010. 83–120). „Azt hiszem, mi, akiknek ez a dolgunk és igaz hivatásunk, nem mehetünk el mellett szóltanul, hogy tudatlan próféták és ostoba szélhámosok kényük-kedvük szerint meg akarják hamisítani történelmünket, és tévtanaikat egyedül üdvözítő igazságként terjesztik.”

Első könyvismertetésében az Erdélyi István, E. Ojtozi és W. Gening nyelvinóí ásatásairól készült munkát ismertette (Archeológiai Értesítő 98[1971]: 290–293). Ez a permi finnugorok sztyeppe kapcsolatait tanúsítja. Pályafutása során rendszeresen recenzeálta – elsősorban az Archeológiai Értesítőben – a finnugor kongresszusok régészeti, illetve történeti, régészeti és embertani szekciójának előadásait. Egyik legértékesebb, *Korai történelmünk új szintézise* című recenziójában (Magyarország története I. 1–2. kötet. Életünk 22[1985]/8: 741–752) a Bartha Antal által írt finnugor őstörténeti részt ismerteti.

Köszöntői közül Keresztes László tiszteletére született *Az uráli őstörténet és régészet* (FUD 8[2001]: 143–162), amelyben a finnugor őstörténet fontosabb kérdéseiről szól, és a mordvin etnogenezist is érinti. *László Gyula, a régész* című tanulmányában (in: László Gyula. 1910–1998. Emlékkönyv. Bp. 2001. 149–270) a tudós kolléga régészeti munkásságát értékeli, és a Baltikumtól az Okáig terjedő őshazaképet ismerteti. Bereczki Gábort születésnapján stílszerűen *Az őscseremiszt tarsoly-*

lemez (Urálisztikai Tanulmányok 19[2008]), Pusztay Jánost *A nyugat-szibériai vaskori „kincsleletek”* (in: Navigare humanum est. Bp. 2008. 71–82) című írásával köszönti. Utolsó, jelentős pályatársról készített tanulmánya: *Hajdú Péter őstörténeti munkássága*. NyK 113[2017]: 5–36). Tucatnyi nekrológiájából hármat emelek ki: a Valerij Nyikolajevics Csernyecov (Archeológiai Értesítő 98[1971]: 104), Dienes István (Folia Archeológia 45[1996]: 7–17) és Alfred Halikov (Archeológiai Értesítő 123–124[1996–1997]: 179) régésztársairól írtakat.

Összegezve: rendkívül termékeny és sokoldalú tudós, igazi polihisztor volt, akit a magyar honfoglalás mellett az ősmagyarság problematikája foglalkoztatott, de a rokon népek régészeti kérdéskörében is otthonosan mozgott. Régész munkatársa, Gróf Péter megemlékezése szerint: „Fodor István széleskörű és alapos tudását szép magyar nyelven adta közre szóban és írásban. Megjelenésével, nyelvtudásával, magas színvonalú szakmai ismereteivel méltó módon tudta rangos vendégek előtt is képviselni a Magyar Nemzeti Múzeumot.” A rokon szakmák képviselőivel is gyakran találkozott a finnugor kongresszusokon, szemináriumokon, nyelvészeti programokon. A szünetekben, a fehér asztalnál a közös vacsorákon meleg beszélgetéseket folytatott kollégáival és barátaival. Közel csak egy-két embert engedett magához.

Fodor István 2021. április 3-án, a külső szemlélő számára váratlanul hunyt el. Temetése április 27-én volt a Fiumei úti temetőben. A Magyar Nemzeti Múzeum saját halottjának tekintette. Béke veled, Pista! Isten nyugosztaljon!

Zaicz Gábor

✱

*Andrej Aljoskin halálára**

2021. február 27-én elhunyt Andrej Aljoskin mordvin festőművész. Rá emlékezem egy korábbi írásom kiegészített változatával.

A Finnugor Népek Világkongresszusának négyfős koordinátori tanácsa 2002. március 12-13-án Szaranszkban tartotta soron következő ülését. Március 9-én repültem Moszkvába, ahol a mordvin festőművész és kulturális mindenes, Andrej

* A búcsúztatóban felhasználtam némi kiegészítésekkel az *Életünk* folyóiratban (2004/3:226-246.) megjelent útibeszámolóm Aljoskinra vonatkozó részét, valamint Katariina Lahtonen és Sonja Tshesnokova írását, amely a Castrén Társaság internetes üzenetében jelent meg 2021. március 11-én.

Aljoskin várt a repülőtéren. Vonatunk későn este indult Szaranszkba, a Mordvin Köztársaság fővárosába, így volt néhány órányi időnk. Az alkalmat kihasználva elmentünk a Művészek Központi Házába (hatalmas kiállítócsarnok nem messze a Moszkva folyótól), amit már messziről észre lehetett venni a tetején ágaskodó hatalmas Lipton-reklám miatt. El is neveztem Lipton Liptonovics Múzeumnak. Benne számtalan magángaléria ilyen-olyan szintű kiállítását lehet megtekinteni. Korábbi élményeim alapján nem meglepő, hogy rengeteg a látogató. Az épületben nagy a nyüzsgés – egyes kiállításokat éppen installálnak, másokat lebontanak. A Hanhalev galériában Dasi Namdakov burját szobrászművész nagyon izgalmas kiállítását néztük meg: mitológiai elemekkel kevert modern alkotások. Érdemes volna meghívni!

Vonatunk késő este indult Szaranszkba. Indulás előtt még úti elemőzsiát vásároltunk, aztán elfoglaltuk helyünket a hálókocsiban. Beszélgetés közben szó esett a mordvin-magyar rokonságról is. Aljoskin művészhez méltó új (nép)etimológiával szolgált: a *madjart* szó – a moksa *modany jordajhty*, gyors ejtésben *modjorht* 'a földet elhagyók' – hasonlít a magyar népnévre. Ne vizsgáljuk a magyarázat tudományos alapját, tekintsük kedves, a rokonsághoz való ragaszkodást kifejező elmés szójátéknak.

Az 1959-ben Cseljabinszkban született Andrej Aljoskin, aki csak tanulmányai végeztével költözött Szaranszkba, a 2000-es évek eleji találkozásunk idején egyézersmind a mordvin kormányzat nemzetiségi és nemzetközi ügyekkel foglalkozó tanácsadója volt. A mind erza, mind moksa felmenőkkel rendelkező művész Leningrádban a Képzőművészeti Akadémián tanult. Korábbi realista korszakát (például Dosztojevszkij-sorozat) az utóbbi évtizedben felváltotta a finnugor mitológiára épülő világgép, a mordvinok őstörténetéhez fordulás. Úgy fest, hogy a nézőben különböző asszociációk ébredjenek, s ki-ki a maga módján értelmezhesse a képeket. Sajátos világlátása – elmondása szerint – óvodáskorából fakad: büntetésből a vaskályha elé állították, s ezt ő élvezte, mert a kovácsoltvas kályha felületén különböző minták jelentek meg szemei előtt. 1995-ben Állami Díjjal tüntették ki a mordvin nép szellemi örökségét feldolgozó művészeti tevékenységéért, a „Láthatatlan nyomokon” című festménysorozatáért.

Aljoskin sokoldalú művész volt. Az első etnofuturista a finnugor világban, aki már akkor az volt, amikor a fogalom még meg sem született. Művészetében felhasználta régészeti leleteket, barlangrajzokat, nemzetségi jeleket, tamgakat, archaikus és örök szimbólumokat. E művészeti irányzatban alkotott sorozatai a Finnugor világ, A nagy madár útja, Hadjárat, Kardok kora, Hová mennek a mordvin istenek?

Aljoskin számos esetben állított ki külföldön, különösen jó kapcsolatai vannak Finnországgal. Finnül is elég jól beszél. Ezt a magát sámánivadéknak mondó művészt jó volna Magyarországra is elhozni – írtam 2004-ben. Még most sem késő, még ha maga a művész már nem is lehet itt.

A Mordvin Köztársaság kulturális mindenese volt. Részt vett a Toorama és a Mordens együttes alapításában és támogatásában, volt a Mordvin Nemzeti Színház díszlettervezője és színésze, írt meséket és filmforgatókönyveket. A Szaranszki Egyetem professzoraként építészetet tanított. Ő tervezte a szaranszki evangélikus templomot, fivére ennek a templomnak volt papja. Az evangélikus egyházhoz való kötődés erősítette kapcsolatát Finnországgal.

Ő alkotta meg a Mordvin Köztársaság zászlaját, amely szerkezetében teljesen, színválasztásában csaknem megegyezik az Orosz Föderációéval, csak a vörös és a kék színnek választotta Aljoskin egy sötétebb árnyalatát. A középületeken már dúl a színek harca. Csak aztán nehogy összefakuljanak a színárnyalatok! – írtam 2004-ben. A zászló fehér sávjában stilizált fehér kereszt, melynek elemei elválnak egymástól. A kereszt négy ága a Mordvin Köztársaság négy népét, az erzát, a moksát, az orosz és a tatárt jelképezi.

Jártam művészi rendetlenséget sugárzó műtermében, a Szaranszk szélén húzódó dombvonulat egyik utcájában, ahol igazi performance-ot adott elő. Megmutatta képeit, kommentárokat fűzött hozzájuk, s az újabb korszakára jellemző mitologikus alkotásokhoz dorombzenét rögtönzött. Gondolatvilágát hűen tükrözi *A művész imája*:

... Ősi kultúra nyomain barangolok. Mint a vadász, hallgatózom s hallok meg őseim legendáit. A tőlük eredő, hozzánk elért jelek mágiájában arra törekszem, hogy megértsem őket, s megértsem magamat.

A fejét mancsára hajtó, jóságos és erős Medve nagy bozontos fejében ősmre ismerek. Lassan bandukol a Medve a Bölcs Kígyó ösvényén – lépései az Örökkévalóságba vezetnek –, ugyanígy bizakodtak őseim is.

A Nagymedve csillagkép finn nevében – OTAVA – a mi OVTOAVA, Medve-Any, szavunk cseng.

Nagyanyám ruhájának díszítésében, a mordvinok, marik, észtek, vepszék melldíszein, a lívek övein az Uraltól a Baltikumig élnek a Vízimadár nyomai, s a fogalmak egykori közösségére emlékeztetnek.

A mainál bonyolultabb volt őseink élete.

Szellemekkel telibb.

Titokzatos és szörnyűséges.

És vonzóan hatalmas.

Nem volt halál. A nagy, asszonyarcú Vízimadár mellén vitte át a holtak és sámánok lelkét a Felső Világba.

A Lovasok kasztjába tartozás is hátrahagyta lenyomatát.

A nő gyenge volt, s mégis, csodálatosan erős. A nő – Csoda.

A Nap-Jávorszarvas futott a látóhatáron.

Az éjszaka csillaggyertyákkal világította ki a Kargony Ki-t, a Darvak Úját. (Tejút)

Hová vezet és honnan ered És mi?

Alkotásaim ösztönös megérzéseitekhez és érzéseitekhez szól. Hallgassátok az ősök bennetek megszólaló hangját. Érintsetek meg ősapáink elképzeléseinek világát.

Hao.

Kedves Andrej, adjon Neked őseid túlvilága örök nyugodalmat!

Pusztay János

✱

„Új időknek új dalaival” – nemzedékváltás a finnes könyvpiacon

A nyelvrokonság tényének felismerését követően számtalan szalon fonódó magyar–finn kapcsolati háló egyik fontos eleme a kölcsönös műfordítások születése. A szükséges nyelvtudás és a kulturális háttér elsajátítását nem egy esetben a Budenz József és utódai által felépített altaji összehasonlító nyelvtudományi tanszék (ma az ELTE Finnugor Tanszéke) alapozta meg.

A korai időszakból mindenképp kiemelendő a Kalevala-fordítók más nyelvekhez képest különösen nagy száma: az öt teljes változat készítői – Barna Ferdinánd, Vikár Béla, Nagy Kálmán, Rác István és Sente Imre – és a rövidebb részleteket fordítók sora Reguly Antaltól Varga Domokosig⁴. A tudományos kapcsolatok mellé hamarosan társuló egyházi együttműködés is számos értékes irodalmi fordítást hozott létre, többek közt Csepregi Béla, Podmaniczky Pál, Dedinszky Gyula, Koren Emil és Molnár Rudolf tollából.

A finnül jól tudó, kiváló műveltségű fordítók jelenléte és a szocialista könyvkiadás némely ponton megengedő mechanizmusa lehetővé tette, hogy a hatvanas évektől viszonylag nagy számban jelenjenek meg Magyarországon finn irodalmi művek – mind a lefordított tételek, mind a példányszám tekintetében. Jó példa erre az 1981 és 1989 között megjelent, Kass János könyvterve nyomán jól felismerhető, kék–fehér Finn Irodalom Könyvtára sorozat, melynek 500 és 6200 közti példányszámai láttán a mai fordítókat könnyen elfogja a sárga irigység. A bő

⁴ A Kalevala első runója tíz magyar fordításban. Összeállította Tillinger Péter, a bevezető tanulmányt Csepregi Márta írta. Szentendre, 2002.

tucatnyi kötetet és fordítók derékhadát felvonultató sorozat megjelenésében központi szerepe volt Karig Sárának, az Európa Kiadó kalandos életű szerkesztőjének⁵.

A teljesség és a vizsgálódás tudományos mélységének igénye nélkül hadd említsek ebből az időszakból is néhány termékeny alkotót⁶. Gombár Endre elsősorban prózai művek tolmácsolójaként és Waltari-fordítóként ismert hazánkban. A számos finnugor nyelvből fordító Bereczki Gábor nevéhez fűződik többek közt Väinö Linna *Ismeretlen katona* c. művének bravúros magyarítása. Érdekes adalék, hogy – amint egy nemrég megjelent finn kritikai kiadásból kiderül – nem csak a regény magyar változatából kellett annak idején kihagyni bizonyos szövegrészeket... A mai napig aktívan publikáló Jávorszky Béla szintén elsősorban nagyszabású prózai művek fordítójaként közismert.

A finn líra befogadását segítette évtizedeken át a formai kiválóság nagymestere, a verszsonglőr Képes Géza éppúgy, mint az ELTE-n fordításelemzéseivel nemzedékek ízlését (és technikáját) formáló Kubinyi Kata. Az idejekorán elhunyt, termékeny tollú Szopori Nagy Lajos nyelvi érzékenységét nem csak versfordításai, de a keze alól kikerült drámák és hangjátékok is bizonyítják, melyek színpadon és rádióban egyaránt megállták a helyüket.

Egy hosszabb átmeneti időszakot követően ma elmondhatjuk, hogy a következő finnes műfordító nemzedék már nem pusztán formálódik, hanem teljes fegyverzetében pompázik a könyvpiacra. Akárcsak a „nagy öregek” esetében, a fiatalok közül is csak néhány kiemelkedő, Magyarországon élő alkotót szólítottam meg.

Pályaképek

Bába Laura (sz. 1981) az ELTE-n végzett angol és finn szakos bölcsészként, majd irodalomtudományi PhD fokozatot is ott szerzett 2012-ben. Disszertációjában az evészavarok irodalmi témaként való megjelenését vizsgálta a kortárs finn ifjúsági regényekben. 2009 óta az ELTE Finnugor Tanszékének oktatója. Műfordítói pályáján 2007-ben indult, egyaránt fordít gyermek- és ifjúsági irodalmi, felnőtt szépirodalmi és ismeretterjesztő alkotásokat. A nevéhez fűződik többek közt Aino Havukainen és Sami Toivonen *Tatu és Patu*-képeskönyveinek, valamint Katja Kettu műveinek és Sofi Oksanen egyes regényeinek magyar fordítása.

Panka Zsóka (sz. 1978) így vall eddigi pályájáról:

„A finn nyelvvel és kultúrával gimnazistaként kerültem először kapcsolatba egy diákcseraprogram keretében (Eger testvérvárosa Pori, így onnan érkeztek hozzánk finn gyerekek, és mi is elutazhattunk hozzájuk Poriba). Finn tanulmányaimat 1998-ban kezdtem meg az ELTE Bölcsészettudományi Karának Finnugor Tanszékén.

Egyetemi diplomáimat az ELTE Bölcsészettudományi Karán szereztem: 2004-ben finn szakos bölcsészként, 2005-ben magyar nyelv és irodalom szakos tanárként, 2006-ban pedig magyar mint idegen nyelv szakos tanárként kaptam MA oklevelet. 2020 februárjában védtem meg doktori értekezésemet az ELTE BTK Uráli nyelvészet és nyelvek doktori iskolájának programjában, finn nyelven írt doktori dolgozatom témája a finn tárgyesetek használatának elsajátítása volt⁷.

Tanulmányaimhoz kapcsolódóan többször is tanultam Finnországban. (Először a 2001-es tanévben a Jyväskyläi Egyetemen, majd 2002-ben öt hónapig a Helsinki Egyetemen tanultam. 2008-ban, immár doktoranduszként fél éves gyakornoki ösztöndíjat szereztem a Turku Egyetemre, ahol doktori kutatásom mellett magyar nyelvi szemináriumot is tartottam a finn hallgatók számára. Ezután 2008/2009-ben doktori ösztöndíjasként ismét a Helsinki Egyetemen tanultam, a 2011-es tanév őszi félévében pedig ismét visszatérhettem a Jyväskyläi Egyetemre.) Ezek mellett a hosszabb periódusok mellett természetesen szívesen utazom rövidebb időszakokra is Finnországba továbbképzésekre – például a FILI⁸ által szervezett szemináriumokra – vagy pihenési célból.

A fordítás mellett a másik nagy „szerelmem” és hivatásom a tanítás, 2000 óta foglalkozom rendszeresen nyelvtanítással: külföldieket tanítok magyarul, illetve magyarokat (és jelenleg főként szlovákokat) finnül. Jelenleg a pozsonyi Comenius egyetemen dolgozom, ott tanítok finn nyelvet és irodalmat adjunktusként. Két gyermekem van, Kornél 9, Flóra 3,5 éves.”

Páros interjú

Mi volt az első, nyomtatásban megjelent műfordításod? Azóta hány megjelenéssel büszkélkedhetsz?

B. L.: Az első Aino Havukainen és Sami Toivonen *Tatu és Patu fura masinái* című humoros képeskönyve volt 2007-ben, és eddig 37 kötet jelent meg a fordításomban.

P. Zs.: Riikka Pulkkinen *Igaz* című regénye (2013) volt az első, azóta 6 művet fordítottam magyarra.

⁵ Karig Sára: A szerencse lánya. Tények és tanúk sorozat. Budapest, 2019.

⁶ Részletes adatok például itt: Domokos Péter: A finn irodalom fogadtatása Magyarországon. Budapest, 1972.

⁷ A dolgozat címe: Objektin sijanvaihtelun oppiminen ja opettaminen. Tutkimuskohteena unkarin- ja saksankielisten suomenoppijoiden sijaivalinnat kielenoppimisessä eri vaiheissa.

⁸ Finnish Literature Information Center

Mi inspirált erre a pályára? A műveket magad választod, vagy megkeresések alapján dolgozol?

P. Zs.: Leginkább az, hogy nagyon szeretem az irodalmat is, és a nyelvészetet is. Imádom az idegen nyelveket (legfőképpen persze a finnt), és nagyon szeretek olvasni. Szeretek igényes szövegeket alkotni, de regényíráshoz, szépirodalmi szövegek alkotásához úgy érzem, nincs elég ihletem, erőm. Ezért úgy vélem, hogy a műfordítás pont megfelelő hobbi a számomra, mert itt nem kell teljesen új szövegeket teremteni, „csak” egy már meglévőt értelmezni és átalakítani, átfordítani magyar nyelvűvé.

Mivel én még nem vagyok elég „befutott” fordító, így általában azt a művet kapom, amivel esetleg megkeresnek egy-egy kiadótól. Persze olyan is volt már, hogy fordítva történt a dolog, és egy kiadó kérdezte meg, hogy milyen művet ajánlanék, fordítanék szívesen.

B. L.: A fordítási feladatokat már a gimnáziumban kedveltem, de akkor még nem készültem erre a pályára. Az egyetem elvégzése után lehetőségem nyílt fél éven át a finn irodalmat külföldön népszerűsítő FILI gyakornokaként tevékenykedni. Ekkor ismerkedtem meg közelebbről a kortárs finn irodalommal, és a munkám részeként saját mintafordításon is dolgozhattam. Ez az időszak inspirált arra, hogy elinduljak a műfordítói pálya felé. Különösen az motivált, hogy a finnül nem tudó ismerőseimmel is megoszthassam a remek olvasmányélményeim alapjául szolgáló alkotásokat. Az utóbbi években elsősorban megkeresések alapján dolgozom, de időnként én magam is ajánlok műveket a kiadóknak.

Mi az irodalmi fordító három legfontosabb tulajdonsága?

B. L.: Az olvasás szeretete, precizitás, kreativitás.

P. Zs.: Na, ezt nem tudom. Vajon mi lehet?

Fordítóként van példaképed?

P. Zs.: Nincs. Persze a nagy, klasszikus fordításokat csodálom.

B. L.: Tóth Tamás Boldizsár, a Harry Potter-könyvek fordítója.

Milyen könyveket olvasol szabadidőben?

B. L.: A (főleg kortárs) szépirodalomtól a krimin át az ismeretterjesztő művekig mindenfélét. Az utóbbi pár év egyik legnagyobb olvasmányélményét Mark Haddon *The Curious Incident of the Dog in the Night-Time* című regénye jelentette a számomra⁹, a német nyelv gyakorlását Charlotte Link krimijeit tették izgalmassá a számomra, most pedig a *Lányok és asszonyok aranykönyvét* olvasom nagy érdeklődéssel Szécsi Noémitól.

⁹ Magyarul *A kutya különös esete az éjszakában* címmel jelent meg Sívágó Katalin fordításában.

P. Zs.: Általában „csak” finn könyvekre van időm, nem finnül csak kivételes esetekben olvasok. Sajnos a munka és a gyerekek mellett nem marad annyi időm olvasni, amennyit szeretnék (csak a gyerekeknek).

Van olyan szakterület, amiben kifejezetten egy fordítás kapcsán mélyedtet el?

P. Zs.: Ilyen inkább tolmácsolás miatt adódott eddig, de most fogom elkezdeni egy, a világ 50 legveszélyesebb vállalatáról szóló könyv fordítását, és ennek kapcsán azt hiszem, lesz alkalmam elmélyedni olyan dolgokban is, amikről eddig nem sokat tudtam.

B. L.: Sok ilyen van, legutóbb például a béranyaság témaköre, illetve a parazitológia és a virológia¹⁰.

Ajánlj az olvasóknak egy kevésbé ismert finn szerzőt, illetve művet!

B. L.: A szépirodalmi szerzők talán jobban ismertek, ám az utóbbi időben több ismeretterjesztő kötet is megjelent finn szerzőktől, ezért ezek közül szeretnék kiemelni egyet: Esko Valtaoja *Mindentudó kézikönyvét* (Typotex, 2014). A szerző a Turkui Egyetem űrszillagász professzora, és ebben a művében rendkívül olvasmányos, közérthető és humoros stílusban mutat be – ahogy ő fogalmaz – „minden lényeges tudnivalót a világról, az emberről, az anyagról és a szellemről”. És valóban, miután kezdésként körüljárja a kérdést, hogy egyáltalán létezik-e a valóság, megismerteti az olvasót a világegyetem törvényeivel és keletkezésével, az élet születésével és az ember kialakulásával, a történelem általa igazán jelentősnek tekintett eseményeivel (mind a négygel), de boncolgatja a helyes és a helytelen, a hit és a tudás, valamint a szellem kérdését is.

P. Zs.: Jelenleg Anni Kytömäki az egyik nagy kedvencem, aki Margarita című regényével most kapott Finlandia-díjat. Remélem, hamarosan magyarul is olvashatók lesznek a művei. Elsősorban az tetszik benne, hogy érdekes és aktuális témákról ír, illetve gyönyörűen ábrázolja a finn természetet.

Pap Kinga Marjatta

✱

¹⁰ Sofi Oksanen *A kutyafuttató* című regénye (Scolar, 2020), valamint Tuomas Aivelo *Paraziták* című ismeretterjesztő köte (Typotex, előkészületben) apropóján.

Magány a zuzmók közt

Kortárs számi költőnők alkotásaiból állított össze antológiát Domokos Johanna. A *Csak a csöndnek engedelmeskedni* című kötet a Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan Kiadó közös sorozatában, a Károli Könyvek tagjaként látott napvilágot 2020-ban. A verseket összeszokott fordítói csapat ültette át magyar nyelvre: Domokos Johanna mellett – ábécé sorrendben – Csáji László Koppány, Németh Petra, Tamás Ildikó és Tillinger Gábor munkáját dicséri ez az irodalmi csemegét nyújtó válogatás. A kötethez a szerkesztő tömör, ám rendkívül informatív bevezetője ad „nyitó kulcs”-ot, zárásként pedig a költők és a fordítók rövid bemutatásával-bemutakozásával válik teljessé a 257 oldal terjedelmű munka.

Tizenhárom szerző művei repítenek bennünket a mélyből a magasba, a testi-lelki megalázottságból a természet kínálta, mára kétes szabadságba, az ősi hitvilág föld alatti dimenzióiból az égen szálló madarak perspektívájáig, a jelenből a múltba, s azután megint – még ha nem rögtön ocsúdunk is – vissza a jelenbe, hogy így talán megsejthessük a számik jövőjét féltő, e kötetben is ott hullámozó, aggodalommal teli töprengés hátterét. Rejtelmes világba csöppenünk, ahol az ember által manipulált természet már nem garantálja az öfenntartó életmódot, ahol elfeledték a farkas jojkáját, ahol Uksáhkka, az égiek és földiek hírnöke reményvesztett szomorúsággal szól a Nap és a Föld mai gyermekeihez. Forróvérű testiség és hidegvérű nyersség kavarg az olvasó szeme előtt, a szexualitásról éppoly szokimondó őszinteséggel szólnak a szerzők, mint a rénvágás apáktól eltanult fortélyairól.

Gyötrelmesen küzdelmes a számik világa, régtől fogva, örök sebeket hordozva. A Magyarországon is bemutatott *Számi vér* (Sameblod, 2016) című filmből ismert jelenetek ezúttal Rose-Marie Huuva és Linnea Axelsson verssoraiban elevenednek meg előttünk (Amanda Kernell svéd rendező az 1930-as évekbeli Svédország egy bentlakásos iskolájába került számi lány megaláztatásaival szembesítette a nézőket), s a napjainkban is igen magas öngyilkossági arány a költészetben is lecsapódik – erre Anne Májrá Guttorm Graven művei a példák e válogatásban. Egy-egy sor egész biztosan szíven üti az olvasót, ám ellensúlyként olyan „tavaszi jégcsap-szelídségű” természeti képek fészkelhetik be magukat a lelkébe, melyek a kötetet letéve is az övéi maradnak. Melyek – Inger-Mari Aikio szavaival élve – „szívbe ejtik a csendet”.

Falk Nóra

Két számi vers¹¹

Rauni Magga Lukkari:

Én,
a härjedaleni szépség
sarki hófajdot, prémet,
rénsajtót, rénhúst
horgocskákra,
edényekre, bögrékre, kanálra,
magamnak ezüstdíszre
váltottam.

Kedveltem a rénuszóket és
ezüsthorgok finom hajlatát.
Markomba nevettem, mikor
a telepések fiainak fejét elcsavartam,
kik megfelelően felelőseikről
úgy követtek engem, a härjedaleni
szépséget, mint borjak a rényát.

Szüleim egyetlen szemefénye voltam.
Apám, mintha fiú lettem volna, mindenre megtanított
még vadászni is, amitől
anyám tanításai mégsem szenvedtek csorbát.
Olyan is vagyok, mint egy rénborjú,
fürgő és éber.

Reám testáztatott
Mindkét szülőm tudása.
Ha idő előtt elragadta volna a halál
bármelyikük is,
miként lehetett volna mindez.

Domokos Johanna és Németh Petra fordítása

¹¹ Forrás: *Csak a csöndnek engedelmeskedni* Kortárs számi költőnők antológiája. Szerkesztette: Domokos Johanna. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó. Budapest, 2020. (56. és 95. l.)

Synnøve Persen:

a négy álomnövér

a négy álomnövér
tartja a világ sarkait selyemrojtjainál fogva
üti a sámándobot
alakítja a lelkek hazaútját

az álomnövérek elkapnak
amikor zuhanok
karjukat kitárják
vigasztalón dúdolnak
sajgó hátamat átölelik
aranyhajszálaiból hálót szőnek
hogyan oltalmazzanak

lány énekük
sejtjeimbe hatol
lelkemet napfényes csúcsra repíti
merészségemet feltüzeli

az álomnövérek megmentik életem
élénk dalaikkal
vidám duruzsolásukkal
csiklandó örömök kúsznak fel gerincem mentén
a tarkómon át egészen az agyamig
felélesztik idegszálaimat

Tillinger Gábor fordítása

Rauni Magga Lukkari (sz. 1943) író, költő és műfordító. Nálunk is járt 2019-ben (FgrVil XXIV/2: 18–22). Ez a vers a Lappföldi Tartományi Múzeum *A számik népviselete* című, 1995-ös kiállítására íródott.

Synnøve Persen (sz. 1950) norvégiai északi számi költő és képzőművész.

✱

Klima László: Válogatott Rénhíreim

Tudásmorzsák a finnugor kultúra és történelem világából

2020-ban a Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezetének gondozásában látta meg a napvilágot Klima Lászlónak, az ELTE Finnugor Tanszéke korábbi vezetőjének, jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatójának a legújabb kötete. A szerző a 2008 óta működő Rénhírek (2010 ősztől Nyelv és Tudomány) blog írásából ad gondos, sokszínű válogatást. A blog elsődleges feladata hiteles híradások közlése a finnugor és szamojéd népekről, nyelvekről. Klima László – aki Zoltán István Károly és zegernyei álnéven a blog egyik alapítója és a mai napig folyamatosan publikáló szerzője – ebben a kötetben hat témakörben összesen negyvenhét tanulmányt ad közre. A kötet a Magyar Elektronikus Könyvtár honlapján is elérhető (<https://mek.oszk.hu/21800/21865/21865.pdf>). A kötetet az egyes témakörök szerint mutatom be.

1. A Tudósok és utazók a finnugor és szamojéd népeknél című fejezet (7–70) olyan személyeket mutat be a korábbi évszázadokból, akik felfedező útjaik során valamilyen formában kapcsolatba kerültek a finnugorokkal vagy a szamojédokkal. Vannak közöttük muszlim arab földrajztudósok, vikingek, oroszok, balti németek és egy holland utazó is. Ezekről a találkozásokról mindnyájan készítettek valamilyen feljegyzést: folklór- és antropológiai gyűjtést, művészi pontosságú rajzot vagy akár egy kezdetleges szójegyzéket.

Utóbbi Stephen Burrough hajóskapitány nevéhez fűződik. Ő az oroszokkal való kereskedelem nagy üzletet szimatoló angolok képviselőjeként a 16. század közepén jutott el az Ob és a Pecsora menti szamojédokhoz. Matrózként vele tartott öccse, William is. Beszámolójukban számos átfedés van, finnugor és szamojéd szempontból viszont csak a kapitányé fontos. Szerinte az Ob-menti szamojédok igen veszélyesek, ugyanis lelövik azokat, akik nem beszélnek a nyelvüket, de a peccorai szamojédok jóval barátságosabbak, mert megszokták az idegeneket, a szertartásaikon is. Hazafelé vezető útjukon, 1557-ben, a Kola-félszigeti Szent Orr-foknál, a Szent-János sziget mellett lappokkal találkozott. Burrough – orosz tolmács segítségével – kifaggatta őket, ennek eredménye egy lapp szójegyzék, amely 91 szót tartalmaz: köszönések, testrésznevek, időjárási szókincsek, ruhanévek, anyag- és ételnevek stb., valamint 28 számnév.

Gerhard Friedrich Müller német tudós, etnográfus, a nagy kamcsatkai expedíció vezetője útjának elején, 1733 végén Kazanyban időzve egy udmurt sámánnal (tonával) találkozott, akitől óva intették. Müller próbatétel alá vetette a tonát: meg akarta tudni, ki lopta el poggyászát. A sámán erre nem tudott vagy nem akart válaszolni. Müller ezután azt állította, hogy fáj az oldala, gyógyítsa meg a sámán. A sámán egy kupa bort ajánlott fel neki gyógyírként, de Müller ezt,

kicsit felsőbbrendűen visszautasította, így végül a tona nem tudta meggyőzni a német utazót a természetfölötti képességeiről.

A székely Baráthosi-Balog Benedek Finnországtól Japánig bejárta Euráziát, rokonainkat keresve és találva. Számára Kőrösi Csoma Sándor munkássága volt a példa. 1905-ben Japánba ment, 1907-ben Vlagyivosztokban járt, innen átcsempészték Koreába is. 1914-ben ismét Japánba látogatott, de előtte még több kisebb utat is tett Ázsiában. Nyelvi feljegyzései mellett jelentős távol-keleti tárgyi gyűjteményre is szert tett, ezt a tudósvilág nagyra értékeli, akárcsak útleírását. Baráthosi valamikor a 19. század vége felé járhatott először Finnországban, második útjára 1908-ban került sor. Északi útjairól az 1931-es *Szuomi – Eszti* című művében ír, bemutatja a finnek életmódját, a füstös házat, a szaunát és beszámol a húsvéti hagyományokról is. Ebben a műben helyet kaptak az észtek is. Szintén 1931-ben jelent meg a *Kisebb finnugor véreink* című munkája, amelyben hét finnugor néppel és a szamojédokkal, valamint a finnugorok ősi hitvilágával foglalkozik. Műveiből kirajzolódik őstörténeti koncepciója: nyitott volt az új ismeretek felé, de nyelvészeti előképzettség nélkül látott hozzá a finnugor rokonság felvázolásához.

2. Az Egy kis régészet című fejezetben (71–124) olyan ősi finnugor régészeti kultúrákat ismerhetünk meg, amelyek a mai Oroszország területén – egyikőjük a mai Észtországban – kerültek feltárára.

A bronzkori Nyugat-Szibéria egyik legfontosabb régészeti kultúrája az andronovói volt, amely a nevét az Acsinszk városa közelében fekvő Andronovó faluról kapta. Ez a népesség az i. e. 15–14. századtól kezdve fejlett kultúrával rendelkezett: búzatermesztéssel és állattartással foglalkoztak. Ismerték a lovas temetést (amely az ősmagyarokra is hatott), ez is bizonyítja különleges szerepüket. Az andronovói kultúra valójában több kultúrát is magába foglalt, ezeknek az „elitjét” az ún. szintastai népesség alkotta. Szintasta a Cseljabinszki területen került elő, egy víztározó építése során. Itt egy erődtített települést és több kurgánból álló temetőt tártak fel. A település eredetileg kör alakú volt, sáncokkal és árkokkal, tetején kőfallal védték. Belül volt még egy kör, ide építették a házakat. A népesség kő- és csonteszközöket és változatos kerámiákat használt. A leletek közül a szekérmaradványok a legjelentősebbek. Az archeogenetika is megerősítette a régészek azon állítását, miszerint az andronovóiak legközelebbi rokonai az ősbaltiak és többféle indiai populáció. Nyelvük feltehetően óiráni lehetett.

3. A Történelmi apróságok c. fejezetben (125–174) olyan történelmi eseményekről olvashatunk, amelyek a finnugorokhoz (is) kapcsolhatók. Többek között korunk Mikuláskultusza, a finn Joulupukki és az orosz Gyed Maróz (Fagy Apó) történetét ismerhetjük meg. Betekinthetünk a két világháború közötti, Konstantin Päts vezette Észtországba is. De a finnek harcászata és a balti hódítások is tartogatnak számunkra érdekességeket.

A magyar történelem dicső korszaka a kalandozások ideje. Legalábbis szerintünk. Ugyanis nyugaton ekkor terjedt el a „*A magyarok nyilaitól ments meg Uram minket!*” fohászokodás. Eleink sikereinek titka a könnyűlovasságban rejlett, amellyel játszi könnyedséggel sikerült meglepni Európát. Egy idő múlva azonban harcmodoruk feledésbe merült. A történelem azonban mindig megismétli önmagát: az 1618–1648 között zajló harmincéves háborúban a nehézlovas svédek oldalán a finnek felelevenítették ezt a harcmodort. Ők voltak a hakkapeliták, nevüket a *Hakkaa päälle!* („Vágd kupán!”) csatakiáltásukról kapták. Németalföldön ekkortájt terjedt el a „*A hakkapeliták borzalmas seregétől ments meg Uram minket!*” mondás. Harcászatuk során mesterien alkalmazták a váratlan roham és gyors visszavonulás kombinációját. Fegyverük kard, pisztoly, sisak és mellpáncél volt. Először messzebbről lövéseket adtak le, utána pedig kézitusát vívtak. Lovaiikkal tapostatták az ellenséget.

1211-ben Jeruzsálemben alapították meg a Német (Teuton) Lovagrendet. II. András magyar király nekik adta a Barcaságot, a külső határok védelmezése és a kunok megtérítése végett. A rend ezt a területet el akarta csatolni az országtól, így királyunk szélnek eresztette őket. A lovagok végül Hermann von Salza mazóviai herceggel állapodtak meg, így az 1230-as évekre létrejött a Rend saját országa. A pogány poroszok elleni küzdelem a Baltikum felé irányította a figyelmüket: a Rigát megalapító, a Kardtestvérek Rendjét létrehozó Albert brémai kanonok, Livónia püspöke fellépett a lívek, lettek és latgalok pogány hite ellen. A líveket viszonylag hamar meghódították, de a pogány Litván Fejedelemség sokáig ellenállt. 1217-ben a mai Viljandi közelében az észtek vereséget szenvedtek, a Kardtestvérek meghódították és felosztották Észtországot. 1236-ban azonban legyőzték őket a lettek és a litvánok. A csata után feloszlatták őket, s a lovagokat a Német Lovagrendbe tagozták be, de a Kardtestvérek Livóniai Lovagrend néven viszonylag önállóak maradtak a Német Lovagrenden belül, s egészen az 1550-es években kitört livóniai háborúig megőrizték pozícióikat. A lovagok alapozták meg a balti németek jelenlétét, akik ugyan évszázadokon keresztül kisebbségben éltek, de mégis jelentős kiváltságokat élveztek. Ők voltak azok, akik gazdaságilag és kulturálisan összekötötték a Baltikumot Európával.

4. A Finnugor tájak és városok nevet viselő fejezetben (175–208) a finnugorokhoz kötődő városok legendás történeteivel és azok érdekességeivel találkozhatunk.

Az itt szereplő városok – Koporje, Szalehard, Novgorod és Ladoga (ez utóbbi két város verseng a „legősibb orosz város” címért – közül Tobolszkit emelem ki. Hajdanában Szibéria fővárosa volt, napjainkban csupán egy átlagos település. Eredetileg ugorok lakták ezt a területet. Jermak szibériai hódítása során került az oroszok kezére, majd pár évvel később, 1587-ben erődtímenyt emeltek a Tobol és az Irtyis összefolyásánál. A ritka kőépítmények egyike, a tobolszki Kreml építője a 17. század második felében Szemjon Remezov volt, aki országleírást (horográfiát)

készített és térképeket rajzolt Szibériáról, és egy évkönyvet is szerkesztett. Munkássága alatt élte a város a virágkorát. 1711 és 1721 között itt volt hadifogoly Philipp Johann Strahlenberg, a finnugor népek korai kutatója, felbukkant itt D. G. Messerschmidt, I. Péter cár egyszemélyes expedíciója, sőt 1770-ben Benyovszky Móric is. De járt itt később Munkácsi Bernát és még sok más magyar kutató. Az első világégés után a hadifoglyok között volt a 20. század egyik nagy finnugristája Zsirai Miklós is, aki 1915 és 1919 között élt Tobolszkban. Mivel tisztként esett fogságba, Strahlenberghez hasonlóan viszonylag szabadon mozoghatott, így volt lehetősége a könyvtárban kutatni és komiul is tanulni. A város hanyatlásához végül az vezetett, hogy elkerüli a transzszibériai vasút.

A vasutak közül a Helsinki–Szentpétervár vonal, másnéven az „éhségvasút” érdemel megkülönböztetett figyelmet. 1867–1870 között épült, finn mérnökök tervei alapján. A vonalat a Helsinki–Hämeenlinna vonallal Riihimäkinél kötötték össze. Ez a szakasz 385 km hosszú. A vonalat teljes egészében finn személyzet üzemeltette, hiszen akkoriban a finn határ és Pétervár között csak mintegy 35 km volt a távolság. Ehhez a vasútvonalhoz kötődik bizonyos mértékig V. I. Lenin sorsa is. 1917 áprilisában tért haza száműzetéséből, Finnországon át jutott el Pétervárra. Három hónappal később menekülni kényszerült, Razlivból Ugyeljana állomására szökött, ahonnan a finn masiniszta, Hugo Jalava csempészte át Helsinkibe. Visszatérésének egyik főszervezője ugyancsak egy finn volt, egy bizonyos Eino Rahja. Az októberi forradalom előtt megint Jalava vitte át a határon Lenint a 293-as számú mozdonyán, amely 1964 óta üvegkalitkában áll a pétervári Finlandi pályaudvar előtt.

5. A Kultúrtörténeti érdekességek c. fejezetben (209–330) többek között olyan szórakoztató filmek és egy rádióműsor is helyet kapott, amelyekben valamilyen finnugor utalással találkozunk. Ilyen például a finn dizőz dala, a kalakukko nevű étel megéneklése a *Picasso kalandjai* című abszurd vígjátékból vagy Antonio Banderas, aki a 920-as években a volgai bolgárokhoz is ellátogató arab diplomatát, utazót, Ibn Fadlant személyesíti meg a *13. harcok* című hollywoodi produkcióban.

A szórakoz(tat)ás egyik furcsa formája volt a nagy háború előtti időszakban a „rokonlátogatás”: a pesti állatkertben lappokat és szamojédokat mutogattak. A tehetősebbek körében a két világháború között afféle úri-muri volt a léghajózás is (amelyek természetesen finnugorok lakta területek felett is szálltak).

Annak ellenére, hogy hazánk nem rendelkezik tengerrel, Angyalföldön mégis tengerjáró hajókat készítettek, persze exportra, főként a Szovjetunió számára, eleinte afféle háborús jóvátétel fejében. Az első sorozatot Uljana Gromova partizánlányról nevezték el, ebben feltűntek más orosz és vagy szovjet hősök nevét viselő hajók is. Érdekes módon az összesen 200 tengerjáró hajónkból 30 észti nevet viselt. Ilyen volt a Sulev és a Kalev, az észti mitológiai alakokról elnevezett hajók. Ebben a sorozatban Vilsandi és Saaremaa észti szigetek mellett a

magyarbarát Eduard Vilde íróról és az észti kommunista párt egyik alapítójáról, Jaan Kreuksről is kereszteltek el hajót. Az észti nevű hajók bejárták a világot (egyet még Bangladesnek is eladtak), majd szép lassan kiöregedtek.

1398-ban az orosz évkönyvek egy rejtélyes hölgyről számoltak be. Egy bálványról, akit csak Arany Asszonynak, más néven Zolotaja Babának hívtak. Ezután az orosz források hosszú ideig nem említették, tabuként kezelték, de a külföldieknek annál inkább meséltek róla. Először II. Ulászló királyunk orvosa, a lengyel Mathias de Miechów írt róla, aki egy krakkói orosz hadifogolytól hallott a bálványról. Őt követte Sigmund Herberstein leírása, tőle többen is „ellopták” a történetet. Az Arany Asszonyról szóló leírások szájhagyományon alapszanak, akik továbbadták a történetét Európa felé, azok sem látták ezt az asszonyt. Éppen ezért nem lehet tudni, hogyan nézett ki és hol is volt. Herberstein szerint az Ob torkolatánál, míg Miechów szerint a Vjatka vidékén túl volt látható. A bálvány alakjára is többféle elképzelés volt Madonnától Minerváig. A tudományos elképzelésből több is napvilágot látott. A 19. századi orosz történész, Nyikolaj Ivanovics Kosztomarov szerint egy szláv bálványról van szó. Egy másik elképzelés szerint ez egy sztyeppei török népek által faragott bálvány vagy síremlék. Trubeckoj herceg szerint viszont ő az obi-ugor Kaltesz-asszony. Egyes források szerint több, kicsi méretű Arany Asszony is létezett.

6. A kötetet Az egy kis kutatástörténet című fejezet (331–350) zárja. Ebből a fejezetből a brandenburgi származású tudós famíliát, a Köppeneket emelem ki. Két tagja is maradandót alkotott a finnugrisztika területén. Peter Köppen – akinek az apja Nagy Katalin cárnő hívására érkezett Oroszországba – 1793-ban született Harkovban. 1818-ban publikálta első irományát (*Az orosz cárok titulusában említett Jugor föld történeti kutatása*), ebben már található finnugor vonatkozás is. Köppen 1822-ben Magyarországon is megfordult. Itt került kapcsolatba a reformkori magyar közgondolkodásra nagy hatást gyakorló Horvát Istvánnal. Hazatérése után az orosz belügyminisztériumban dolgozott, ekkor fordult a népszámlálás és a statisztika felé. 1851-ben tette közzé Oroszország etnográfiai térképét, amely rengeteg finnugor adatot őrzött meg. 1861-ben látott napvilágot legfontosabb történeti munkája (*Oroszország európai részének néprajzi térképe*), ebben több finnugor fejezet is helyet kapott, írt például a vogulokról, a vótokról, a permiekről. Peter fia, Friedrich Teodor Köppen Tartuban tanult entomológusnak, később könyvtárosként is dolgozott. Finnugor szempontból a munkásságának legfontosabb mozzanata, hogy első ízben ő alkalmazta a nyelvészeti paleontológiát a finnugor őshaza keresésében. Neki köszönhetjük a Volga–Káma vidéki elméletet. E család harmadik tagja Wladimir, Friedrich öccse. Neki nem volt köze a finnugrisztikához, de a família leghíresebb sarja: világhírű meteorológus és eszperantista volt.

7. Összességében egy nagyon érdekfeszítő, széles spektrumú kötetet vehet kezébe az olvasó, a fentebb bemutatott írások mellett számos más érdekes

történettel. Bátran ajánlom a finnugrisztika iránt érdeklődőknek, a témában jártasoknak és járatlanoknak egyaránt, és kitűnően lehet használni az egyetemi oktatásban is. A tanulmányok rövid terjedelme miatt ideális akár utazás közbeni olvasásra is. Őszintén remélem, hogy ez a mű sok olvasóhoz eljut!

Kormos Erik

Két írás a Rénhírekből¹²

Oroszország finnugor őslakói

Moszkva a miénk (volt)

A finugor.ru honlap *Коренные москвичи были финно-уграми* [Moszkva őslakói finnugorok voltak] címmel cikket közölt¹³ az orosz főváros finnugor őstörténetéről. Ez adta az ötletet, hogy megkezdjük a finnugor régészeti kultúrák ismertetését. A sort a gyjakovói kultúrával kezdjük. A Moszkva területén és környékén egykor élt finnugor népességről nem tudjuk, kik voltak. Talán balti finnek, talán volgaiak. Néhány különös tárgyuk, eszközük rendeltetését sem ismerjük. Mielőtt a cikk tartalmára rátérnénk, azt kiegészítenénk, először a politikai hátsó szándékot világítsuk meg.

Az utóbbi időben több olyan híradás látott napvilágot, a sajtó olyan politikai gesztusokról számolt be, amelyek azt mutatják, hogy az orosz állami vezetés a békés együttélés érdekében hajlandó bizonyos gesztusokra a finnugor népek irányába. Ezt jelzi az ezeréves orosz–mordvin társbérlet harsány megünneplése, s annak kijelentése, hogy a finnugor népek az orosz néppel egyenrangú államalkotó tagjai Oroszországnak. Természetesen mi is örülünk, ha oroszok és finnugorok békében élnek egymás mellett, együtt törekszenek arra, hogy virágozzék száz virág, s együtt emelik soha nem látott magasságokba közös hazájuk dzsidípijét. Mindamellet ezen orosz törekvés mögül kilóg annak a félelemnek a lólába, hogy Oroszországot esetleg újabb területi veszteségek érik, ha a kisebb finnugorok is elkezdene lázadni, ha netán az észt példát akarják követni. Szerintünk ettől

nem kell félni, illetve, ha már félni kell, akkor talán nem jelszavak hangoztatásával kellene ezt a veszélyt elhárítani, hanem a finnugor népek komfortérzetének növelésével. Ez utóbbit leginkább kultúrájuk, nyelvük ápolásával lehet elérni.

Moszkva, 1147

A finugor.ru cikke az Ipatyjev-kódexet idézve arra emlékezteti olvasóit, hogy Moszkva nevét 1147-ben olvashatjuk először, amikor Jurij Dolgorukij, szuzdali fejedelem (uralk. 1125–1157 között, kijeji nagyfejedelem 1149–1151 és 1155–1157 között), Vlagyimir Monomah (uralk. 1113–1125), az utolsó igazán nagy kijeji nagyfejedelem hatodik fia meghívta magához Moszkvába testvérét, apja harmadik gyermekét, Szvjatoszlavot. A feltehetőleg Jurij Dolgorukij által alapított település azonban nem valami lakatlan pusztában keletkezett: a mai Moszkva területének számos pontjáról ismeretesek a korábbi lakók emlékei. A Vörös tér közelében, a föld alatt található moszkvai régészeti múzeumban megtekinthetők a Kreml területéről, valamint Kolomenszkojéból, Kuncsevóból, Filiből, Himkiből, Tusinóból származó leletek.

Moszkva = kender

Jelena Milinbajeva, az idézett cikk írója megállapítja, amit a nyest.hu és benne a *Rén-hírek* tájékozott olvasói amúgy is tudnak, hogy Moszkva őslakói finnugorok voltak. Ezt néhány földrajzi név finnugor származásával is bizonyítja. Szerinte a *moszka* egy merja szó, jelentése: 'kender' (or. *конопля*), ezt az is bizonyítja, hogy a Moszkva folyó felső szakaszának másik neve Коноплевка (ez a *конопля* becézett alakja). A szerző szerint ugyanígy finnugor szótövet tartalmaz a *Szara* folyócska neve és a *Sabolovka* utcanév is (az egykori Sabolovo falu nevéből ered).

Megjegyzem, ezekhez az etimológiákhoz tanácsos bizonyos fenntartással közeledni. A merja nyelv már régen kihalt, azt sem tudjuk, hogy a finnugor nyelvek balti, avagy a volgai alcsoportjába tartozott-e. Az egykor merják által lakott terület orosz nyelvjárásaiban fennmaradt néhány finnugor eredetű szót sorolta egyné-mely nyelvész a merja nyelvbe (pl. O. B. Tkacsenko, az indoeurópai és a finnugor nyelvek ukrán kutatója). Bereczki Gábor¹⁴ úgy vélte, hogy a merja a balti finn nyelvek közé tartozott. Ezt részben Tkacsenko kutatásaira alapozva jelentette ki.

A merja nyelv említéséből már következtethetünk arra, hogy Moszkvának és környékének őslakói esetleg a merják voltak. A cikk azonban megemlíti a vep-széket is.

¹² Forrás: Klima László, Válogatott Rénhíreim. Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete. Budapest, 2020. 73-79. és 292-299. I. A könyv letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból.

¹³ <http://finugor.ru/node/22305>

¹⁴ Bereczki Gábor (1928–2012) finnugor nyelvész, elsősorban a cseremisiz nyelv kutatója, a finn és az észt irodalom fordítója. 1973–86 között az ELTE Finnugor Tanszékének vezetője, 1986–97 között az udinei egyetem professzora.

Annyi bizonyos, hogy az orosz betelepülést megelőzően Moszkva területén és környékén a gyjakovói régészeti kultúra népessége élt. Az is nagyon valószínű, hogy a gyjakovóiak finnugorok voltak. A finugor.ru honlapon olvasható cikk bemutatja a gyjakovói kultúrát, de sajnos elég felszínesen, főleg a rejtélyes jelenségeket hangsúlyozva. Itt azonban részletesebb és főleg komolyabb jellemzésre kerítünk sort. Innentől kezdődik a Rénhírek *Finnugor régészeti kultúrák* című sorozatának első része, a gyjakovói kultúra bemutatása.

A gyjakovói kultúra

A gyjakovói kultúra a Volga–Oka köz nyugati–délnyugati vidékeire terjedt ki. A lelőhelyek többsége a Moszkva folyó mellékéről ismert, de a kultúra területe déli irányban az Oka folyóig terjedt. Ismertek gyjakovói leletek a Volga felső folyásának mentéről is. A kultúra határait egyes kutatók kiterjesztik a Felső-Dnyeper vidéke és a Baltikum irányába is, amiatt, hogy a textildíszes kerámiát és az ún. „gyjakovói nehezéket” kizárólag gyjakovói specialitásnak tekintik. A kultúra keleti szomszédja a gorogyeci ősmordvin kultúra volt. Nyugaton a Valdaj-hát-ságban és a Nyugati-Dvina mentén a gyjakovói finnugorok baltiakkal érintkeztek, észak–északnyugat felé pedig balti finn csoportokkal álltak kapcsolatban.

A gyjakovói kultúra népessége már ismerte a vasat, habár a vaseszközök nem túl gyakori leletek. Tokosbaltákat, késeket, lándzsa- és nyílhegyeket készítettek vasból. A nehezen előállítható, csak korlátozottan rendelkezésre álló vas helyett főleg a csontot használták eszközkészítésre. Szigonyokat, nyílhegyeket, szépen faragott késmarkolatokat készítettek belőle. A bronzot főleg ékszerkészítésre használták.

A gyjakovói kultúrához sorolható legkorábbi leletek az i. e. 1. évezred első feléből származnak. A kultúra megszűnésének idejéről viták folynak, az i. sz. 5–10. század között történt valamikor.

A gyjakovói és a gorogyeci kultúra közös jellemzője a temetkezések hiánya. Feltehetőleg az elhunytakat nem temették földbe.

Földvárak

A két kultúra első fázisából, az i. sz. 2. század előtti időkből nem ismerünk temetőket, csak településeket. Ezek túlnyomó többségét földsánc védte. Ezt az erődítménytípust az orosz szakirodalom gorogyicsének nevezi. A földvárakat igyekeztek a természet által védett magaslatokra, leginkább két folyó találkozásához építeni. E helyeken a szárazföld felé kijáratot biztosító oldalon árkot ástak, az árok földjéből pedig sáncot emeltek (a sánc tetején fa védmű – palánk – is állhatott).

A kultúra keleti földváraiban földbe mélyített házak álltak, nyugaton inkább felszíni építményeket találtak. A házak viszonylag nagyok, kb. 13×3–4 métereseek voltak, méretük alapján több nemzedék lakhatott egy-egy házban. Néhány gorogyicsében kultikus célokat szolgáló, nagy, nyílt tűzhelyeket is találtak.

A kultúrának nevet adó gyjakovói földvár Moszkva területén található, a kolozenszkojei emlékegyüttes része. Ez a park a pravoszláv egyház számára kultikus jelentőséggel bír: a földvár közelében, az Úr mennybemenetelének templomában őrzik a kazanyi istenanya ikonját.

A gyjakovói földvár területén 1818-ban folyt az első ásatás. A 19. század második felében sorra tárták föl a kultúrához sorolható lelőhelyeket.

Textildíszes kerámia

A gyjakovói típusú leletek között van néhány különlegesség. Az egyik az úgynevezett textildíszes kerámia. A gyjakovói edények általában fazék formájúak, egész felületüket textilbenyomat fedi, gyakran az aljukat is. Nem ritka az sem, hogy az edény fenekén belülről is találunk textilbenyomatot. Feltehetőleg az edénykészítés során valamelyik munkafázis alkalmával textiliát használtak. Az edények felső részét általában gödröcske-benyomatokkal vagy fésűs pecsételővel készített rajzolatokkal díszítették.

A textildíszes kerámia divattá vált, a gyjakovói kultúrából kelet és nyugat felé egyaránt terjedt. Keleti irányban a gorogyeci kultúrát is elérte, nyugaton pedig a Fehér-tó és az Onyega-tó mellékén is megjelent. Ez a jelenség arra utal, hogy az időszámításunk előtti utolsó évszázadokban valamiféle kulturális egységesülés zajlott bizonyos finnugor etnikumok között. Kérdés, hogy ennek voltak-e nyelvi vetületei is? A gorogyeci kultúrának csak a nyugati területeire terjedt ki a textildíszes kerámia, ahol a mordvinok ősei éltek, az őscseremiszek által lakott keleti területekre viszont nem. A textildíszes kerámia elterjedése alapján arra következtethetünk, hogy csak a mordvinok és a balti finnek elődei között állt fenn az említett finnugorközi kulturális közeledés, a cseremiszekre és más keleti finnugorokra ez nem terjedt ki.

Nehezékek

A textildíszes edények mellett a gyjakovói kultúra másik jellegzetes lelete a szintén agyagból égetett, kicsiny, kónusz formájú, esetenként bekarcolással, s más módon is díszített tárgyak. Ezeket a régészek nehezékeknek nevezik, s kétféle felhasználásukat feltételezik. Az egyik elképzelés szerint halászhálók nehezékei voltak, a másik szerint pedig a szövőszéken feszítették ki a fonalakat. Vannak persze regényesebbek elképzelések is. Minilbajeva, a finugor.ru cikkírója utal

arra, hogy esetleg gyerekjátékok voltak, vagy talán kultikus célokat szolgáltak, s az elhunytak lelkét jelképezték.

A nehezek elterjedési térképe is mutat érdekességeket. A textildíszes kerámiához hasonlóan ez is túlterjedt a gyjakovói kultúra határain. A gyjakovói népesség tehát ezzel is valamiféle divatot teremtett a környezetében. A textildíszes kerámia azonban csak az ősfinnugor csoportok körében terjedt, míg a nehezek mindenfelé megjelentek, így az ősbalti és ősszláv körbe sorolható régészeti kultúrákban is.

A gyjakovói kultúra lelőhelyeiről ismerünk gödröcskebenyomatokkal díszített kerámiatáblákat és -golyócskákat is. Ezek a kultúra területén kívül nem találhatók meg. Funkciójuk a nehezekénél is rejtélyesebb, talán játékok voltak.

Merjék vagy vepszék?

A gyjakovói kultúra bemutatása után eljutottunk oda, hogy feltegyük a kérdést: Moszkva őslakói merjék vagy vepszék voltak? A merjék régészeti leleteit a 19. század közepe óta ismerjük. Akkor tártak föl több ezer halomsírt (kurgánt) vegyes finnugor-szláv leletanyaggal. A 9–11. századra datálható merja emlékek már a népesség erős eloroszosodását mutatják. A merjék balszerencséje az volt, hogy a Kijevben kitört feudális anarchia, valamint később a mongol hódítás következtében éppen a merjék által lakott területen – Moszkva, Rosztov, Vlagyimir, Szuzdal környékén jött létre az új orosz hatalmi centrum. Így a merjék a 16. századra teljesen eloroszosodtak. A régészeti szakirodalomban az a vélemény terjedt el, hogy a merjék elődei a gyjakovói kultúra népességében kell keresni. Az 1960-as években Je. I. Gorjunova (1902–1995) fogalmazta meg ezt a véleményt.

Az újabb finnugor régészeti összefoglalásokban azonban már mást olvashatunk. A merjék régészetének legkiválóbb ismerője, A. Je. Leontyjev (sz. 1948), szerint a gyjakovói és a merja leletek között nincs kapcsolat. A merjék a gyjakovói népesség elköltözése után érkeztek a Felső-Volga és a Moszkva folyó mellékére, de fő központjuk nem a mai Moszkva városának területére esik, hanem Rosztov környékére. Leontyjev feltételezése szerint a merja bevándorlás az i. sz. 7. században kezdődött. A merják valószínűleg kelet felől érkeztek. Régészeti leleteik, de nevük alapján is a marikkal (cseremiszekkel) állhattak rokonságban. (Mint fentebb láttuk, nyelvüket azonban inkább a balti finn csoportba sorolná Bereczki Gábor és O. B. Tkacsenko.) A gyjakovóiak feltehetőleg a Felső-Volga és a Fehér-tó irányába távoztak, és a továbbiakban a vepsze etnikum kialakulásában játszottak szerepet.

Mi volt előbb, a finnugor tyúk vagy az orosz tojás?

A Moszkva finnugor őslakóiról szóló cikk ismertetésének, valamint a gyjakovói kultúra bemutatásának végére érve érdemes még arra is kitérni, hogyan fogadták az olvasók a finnugor.ru honlapon megjelent cikket. A majdnem 300 hozzászólásnak kisebb hányada az, amelyik az orosz nemzeti tudattól vezérelve tagadja, hogy a finnugorok lettek volna Moszkva és környéke őslakói. E hozzászólók egy része a genetikai vizsgálatokkal példálózik. Véleményük szerint a finnugorok az Altaj hegységből származnak (a finnek is!), Oroszország európai részének pedig indoeurópai őslakossága volt. Tehát a gyjakovóiak előtt már nem finnugorok éltek azon a területen. Mások arra hívták föl a figyelmet, hogy Oroszország európai részén van egy finnugorság előtti ismeretlen nyelvből származó földrajzi-név-csoport. Erről egyébként korábban a kiváló finnugrista, B. A. Szerebrennyikov (1915–1989) is írt.

Érdekes volt megfigyelni, hogy a hozzászólások többsége igyekezett csitítani a nemzeti felbuzdulásban szenvedőket, s fölöslegesnek tartották arról vitatkozni, hogy ki volt előbb, hol volt előbb, s az elsőbbségből következik-e az orosz vagy finnugor büszkeség számára bármi előny.

(2012. február 17.)

Az Arany Asszony titka

Az Arany Asszony titokzatos alakját kevesen pillanthatták meg. Ki ilyennek, ki olyannak képzelte. A leírásokban mesészerű, megbízhatatlan adatok kavarognak. Az orosz évkönyvek először az 1398. évnél számolnak be az Arany Asszony létezéséről. Az 1418-ig vezetett *Első Szófia-évkönyv* [Софийская первая летопись] Permi Szent István halála kapcsán írja, hogy a permiek bálványokat imádnak, de a tüzet, a vizet, a köveket és a Zolotaja Babát, tehát az Arany Asszonyt is. Vajon ki ez a rejtélyes hölgy?

Az interneten találkozni olyan véleménnyel is, hogy a Zolotaja Baba már az 1398 előtti hírekben is szerepel, csak éppen nevét nem írták le. A viking sagák beszámolnak a bjarmák templomának kirablásáról, s a templomban talált bálvány megkopasztásáról (lásd az izlandi sagákról szóló írásunkat kötetünk elején). Ezt a bálványt ugyan Jomalának nevezik, de attól még később hívhatták Zolotaja Babának. Sajnos, amit a sagákban írnak, annak sokszor az ellenkezője sem igaz, de azért a templom kirablásáról szóló történetben mégis csak lehet valami: annyi, hogy a finnugor népeknek egykor voltak bálványaik. A sagákban szereplő bjarma

nép talán valamilyen balti finn csoport lehetett. Erre utal a bálvány neve is, mely azonos a finn *jumala* szóval.

Az eseményről ezt írja Snorri Sturluson (1178 k.–1241) izlandi történetmesélő a *Heimskringla* [Földkerekség] 143. fejezetében (Expedíció Bjarmiába):

„Thorer visszament [a templomba] Jomalához, és elvett egy ezüst serleget, ami Jomala térdén állt, és tele volt ezüst pénzzel. A pénzt az erszényébe rakta, a serleget felakasztotta a karjára, és kiment a kapun. ... Így aztán Karle azonnal visszafutott Jomalához, és látva, hogy arany nyakék lóg rajta, felemelte a fejszéjét, és elvágta azt a zsinórt, amivel a nyaka mögött megkötötték. A csapás erejétől Jomala feje olyan nagy hanggal kondult meg, hogy mindannyian megrémültek.”¹⁵

Az Arany Asszony híre eljut Európába

Az 1398-as említés után az orosz évkönyvek jó darabig nem írtak az Arany Asszonyról. Talán szégyellték. Pedig az embereket nagyon foglalkoztatta a Zolotaja Baba. Minden külföldinek meséltek róla. Ők pedig továbbadták a hírt.

Először Mathias de Miechów (1437–1523), a krakkói egyetem rektora, II. Ulászló magyar király orvosa írt róla a két Sarmatiáról szóló könyvében. A mesét Krakóban hallotta, egy orosz hadifogolytól:

„Tudja meg (Kegyelmességed), negyedszer (ötödször), hogy a Viathka-nak nevezett terület után Scithia-ban haladva egy nagy bálvány áll (Zlota baba), amely lefordítva arany anyókat avagy vénasszonyt jelent, és ezt a szomszédos népek tisztelik, imádják, és senki, aki a közelben elhalad avagy állatokra vadászik, nem megy el áldozati adomány nélkül” (Tractatus de duabus Sarmatijs..., első kiadás, Kraków 1517; Király 2004: 131).

Nem sokkal később a diplomáciai küldetésben járó Siegmund Herberstein is leírta, amit Moszkvában hallott:

„A Zolotaja Baba, vagyis az Arany Öreganyó egy bálvány, amely az Ob torkolatánál, az Obdorai területen áll a másik parton. Az Ob két partján és a szomszédos folyók mellett mindenfelé sok erőd található, melyeknek urai az elmondás szerint mindnyájan a moszkvai uralkodó alárendeltjei. Azt beszélnek, helyesebben mondván, azt mesélik, hogy ez az Arany Nagyanyó, ez az öregasszony formájú bálvány a fiát tartja a térdén, és ott látható még egy gyermek is, akiről azt mondják, az az unokája. És mintha az öregasszony valamiféle szerszámokat hagyott volna ott, amelyek állandóan kűrthöz hasonló hangot hallatnak. Ha ez így van, úgy gondolom, hogy ez a

szerszámokra állandóan fújó erős szélről van” (Rerum Moscoviticarum Commentarii, első kiadás: Bécs 1549; Klima 2016: 125).

Mathias de Miechów és Herberstein műve valóságos bestseller lett. Ez utóbbi, a *Rerum Moscoviticarum Commentarii* a 16. század folyamán hat latin, öt német, két olasz, egy angol kiadásban és egy cseh nyelvű rövidített változatban jelent meg. Az Arany Asszony egész Európát lázba hozta.

Hogyan írunk geográfiát?

Amikor kiderült, hogy az útleírások és geográfiák írása jövedelmező vállalkozás, mások is írtak ilyeneket. Ha esetleg a saját élmény kevés volt, hát kölcsön vettek néhányat. Herbersteintől többen loptak. Az egyik esetből botrány is lett. Alessandro Guagnini (1538–1614), Vityebszk erődjének parancsnoka, itáliai nemes lovag *Sarmatiae Europae descriptio...* című írása a legtisztább plágium: a szerző a mű első részében lenyúlta Maciej Strykowski még kiadatlan lengyel krónikáját. Strykowski, aki a vityebszki várúr, Guagnini beosztottja volt mint felderítő katona, merészen tiltakozott. A király és nagyfejedelem méltányolta is bátorságát, de a *Sarmatiae Europae descriptio...* megmaradhatott Guagnini neve alatt. Műve második részében, mely Oroszországról szól, Guagnini lényegében Herbersteint kivonatolta – tévedéseivel együtt.

Az Arany Asszonyt Guagnini mellett említették még például Clement Adams (1519–1587) és André Thevet (1516–1590) geográfusok is.

Ahogy a rajzolók elképzelték...

A fantáziamozgató finnugor bálvány rajza térképekre is fölkerült. Először Anton Wied (Antanas Vydas) kartográfus képzelte el 1542-ben, a Litván fejedelem-ségbe érkező hírek alapján. Nem sokkal később Herberstein művében is megjelent. Hirschvogel (1503–1553), a grafikus kétféleképpen is lerajzolta. 1562-ben Anthony Jenkinson (1529–1611) térképére is rákerült.

Az Arany Asszonyról szóló leírások szájhagyományon alapulnak. Azok a helybeliek, akik az európaiaknak meséltek a bálványról, maguk sem látták azt. Ezt bizonyítja a beszámolók sokfélesége, az egyetlen közös forrás látható hiánya. A hírekből nem lehet megállapítani, hol volt az Arany Asszony és hogy nézett ki. Mathias de Miechów szerint a Vjatka vidékén túl volt található. Herberstein viszont úgy tudta, hogy Szibériában, az Ob torkolatánál állt. Ugyanilyen bizonytalan a bálvány alakja is: a térképeket illusztrálva ábrázolták Madonnaként, ölében kisdeddal – eggyel vagy kettővel, de Minervaként is felbukkan, kezében bőségszaruval.

¹⁵ <http://www.gutenberg.org/files/598/598-h/598-h.htm>

Tudományos magyarázatok

Az egymásnak ellentmondó leírások nyomán többféle tudományos elképzelés született az Arany Asszonyról. Nyikolaj Ivanovics Kosztomarov, 19. századi orosz történész arra gondolt, hogy az Arany Asszony egy szláv bálvány volt, hiszen neve is oroszul maradt fenn: Zolotaja Baba. Alekszej Szergejevics Uvarov gróf, régész úgy vélte, hogy a Zolotaja Baba egy Kamennaja Baba volt, tehát a sztyeppi török népek által kőből faragott bálvány vagy síremlék. Nyikolaj Szergejevics Trubeckoj herceg¹⁶ szerint a Zolotaja Baba az obi-ugor Kaltes-asszonnyal, Numi-Tórem lányával azonos.

Finnugor bálványok

Amint láttuk, a viking sagák híreivel nem sokra megyünk. Leírásaik alapján csak annyi valószínű, hogy Bjarmia-ban volt egy bálvány.

Az európai utazók hírei nyomán sem tisztul a kép: volt egy Arany Asszony nevű bálvány a Vjatkai földön túl vagy az Ob torkolatánál.

Még nem említettük Permi Szent István legendáját, amelyben azt olvashatjuk, hogy a hittérítő szent összetörte a permiek (= komi-zürjének) bálványait:

„Egy napon a jámbor Isten szolgája, miután Istenhez könyörgött, imát mondott, imádkozás után elment egy bizonyos helyre, ahol az ő fő áldozóhelyük volt, és megpróbálta lerombolni bálványaikat. És felborogatta oltáraikat, isteneiket pedig összetörte...” (Klima 2016: 336).

Mindebből az következik, hogy bálványok több finnugor népnél is voltak. A következő idézetekből azonban megállapítható, hogy az Arany Asszonyról szóló történetek valószínűleg obi-ugor hagyományokon alapulnak. Tehát a tudományos magyarázatok közül Trubeckojé tűnik a legvalószínűbbnek.

Ippolit Zavalisin 1862-ben így számolt be egy kondai bálványról:

„Külsejét és felépítését maguk a helybeliek sem ismerték. Állandóan két ünnepi ruhás strázsa őrizte, kopjával a kezében. Őrzési helyére vogulok nem mehettek be. Egyedül a legöregebb fősámánnak volt joga belépni, és megtudakolni a bálvány akaratát, aki a vogulok elmondása szerint, ha áldozatot kívánt, csecsemőhangon szólt” (Zavalisin 1862: 286).

Mihail Pavlovics Alekszejev szerint ez ugyanaz a bálvány lehetett, amelyről Grigorij Novickij írt 1715-ben *Краткое описание о народе остяцком* [Rövid leírás az osztják népről] című könyvében (magyar kiadása: Szeged, 1973).

¹⁶ Nyikolaj Szergejevics Trubeckoj (1890–1938) a prágai nyelvészeti iskola megalapítója, a strukturális nyelvészet egyik úttörője.

Van egy leírásunk 1904-ből is. Konsztantyin Dmitrijevis Noszilov egy öreg vogultól lejegyezte az Arany Asszonyra vonatkozó hiedelmeket:

„Ő nem itt van – mesélte a vogul –, de mi ismerjük. Éppen akkor [az oroszok bejövetelkor] a mi erdőinken keresztül vitték megbízható emberek az Obhoz. Hogy most hol van, az osztjákoknál-e, Kazimban, a szamojédoknál-e, a Taznál, azt pontosan nem tudom, de amikor itt volt, másolat készült róla, a Szerebrjanaja Baba (Ezüst Asszony), amely a mai napig egy vogulnál őrződik folyónk [a Konda] legfelső folyásánál.

– Te láttad, nagyapó? – kérdezte az utazó a mesélőtől.

– Nem egyszer, nem kétszer életem során – válaszolta Szavva.

– És milyen?

– Ezüstből van.

...

– Nagy?

– Nem, kicsi. Egy csetverty [kb. 18 cm], de nehéz öntvény. A Zolotaja Baba szerint öntötték ki” (Noszilov 1904: 109 skk).

Az Arany Asszonyról szóló történetekben az obi-ugor bálványokkal kapcsolatos információk összegződtek. Ezek az információk eredetileg is nagyon szűkösek lehettek, hiszen a fontosabb bálványokat rendkívül erősen őrizték, lényegében nem láthatta őket senki. A bálványok titkossága miatt kapcsolódott az Arany Asszonyhoz az a téves elképzelés, hogy nagy méretű volt. Összefoglalva a különböző helyekről származó híreket, az obi-ugoroknak volt néhány különösen tiszteletben tartott bálványuk. Ezek azonban valószínűleg nem lehettek embernyi méretűek. Ha úgy tetszik, több kicsi Arany Asszony is volt. De hol?

Hol állt az Arany Asszony bálványa?

Az Arany Asszony helyét megjelölő adatok csak látszólag ellentmondásosak. Mathias de Miechow leírása a Vjatkai föld mögötti területről ugyanúgy az obi-ugorok által lakott tájra vonatkozik, miként Herberstein beszámolója, valamint a későbbi hírek. A Vjatkának nevezett föld után ugyanis Nagy- vagy Ó-Perm területe következik, a komi-permjákok lakóhelye, mely területre a vogulok rendszeresen bejártak, illetve annak határán éltek, még az Urál európai oldalán. A permi területekre betörő vogulokról az orosz évkönyvek rendszeresen megemlékeznek. A 16. század elején összeállított *Устюжский летописный свод* [Usztyugi évkönyv] például ezt írja a 6963. évben (1455.):

„...Ugyanezen évben haddal támadt Vicsegdára Aszika vogul herceg megfia, Jumsan, Pityirim permi püspököt pedig megölték.”

A későbbi beszámolók az Urál ázsiai oldaláról szólnak. Már Herberstein is az Ob mellékén említi a Zolotaja Babát, de a többi idézett forrás is úgy tudja, hogy a fontosabb bálványokat átvitték Szibériába. A Zolotaja Baba Szibériába költözése az orosz hódítás következménye volt. E keleti expanzió következtében az obi-ugorok fokozatosan kiszorultak Európából. Ez a folyamat abból is látható, hogy Jugria mint földrajzi fogalom is eleinte az Urál európai oldalához köthető, majd később áttevődik az ázsiai oldalra. Tehát a Zolotaja Baba helyének ez a változása önmagában is bizonyítja, hogy egy obi-ugor eredetű hagyomány került be az európai úti beszámolóba és geográfikába.

Az Arany Asszony örök

Jurij Ivanovics Kuselevszkij 1868-ban azt írta, hogy az Arany Asszony és a többi népszerű bálvány már nem létezik, csak a másolataik. A Konsztantyin Noszilovnak 1904-ben mesélő öreg vogul szerint az Arany Asszonynak már csak az ezüsből készített másolatát őrzik. Ezt a tényt azonban a misztikumra vágyó emberek nehezen fogadják el. Ha nem is létezik, de beszélnek és írnak róla. Az internet mindent eltűr. Például lehet írni arról, hogy az Arany Asszonyt sumérok állították és imádták. Nemcsak a magyarok sumérok ám, hanem az obi-ugorok is! Vagy esetleg az Arany Asszony egy kozmikus eredetű robot volt? Az internet mindent eltűr.

Az Arany Asszony történetében a filmipar is fantáziát látott (Золотая баба, 1986, rendező: Viktor Kobzev). Persze, mindenről lehet filmet készíteni. Kell bele szerelem és vér, aztán már mehet is a mozikba. Jó szórakozást!

Aki tud valami biztosat az Arany Asszonyról, szóljon nekem, megkeressük. Most jó ára van az aranynak.

Irodalom

Alekszejev, M. P. [Алексеев, М. П.] 2006: *Сибирь в известиях западно-европейских путешественников и писателей XIII–XVII вв.* Новосибирск.

Király Péter 2004: *A lengyel krónikák, évkönyvek és M. Miechow „Tractatus”-ának magyar vonatkozásai.* Nyíregyháza.

Klima László 2016: *Jürkák, tormák, merják. Szemelvények a finnugor nyelvű népek történetének korai forrásaiból.* Budapest.

Noszilov, K. D. [Носилов, К. Д.] 1904: *У вогулов. Очерки и наброски.* Санкт-Петербург.

Zavalisin, I. I. [Завалишин, И. И.] 1862: *Описание Западной Сибири 1.* Москва.

(Az idézeteket Katona Erzsébet és Klima Kata fordította.)

(2012. április 3.)

Klima László

Uralisztika szeminárium a távoktatás idején

1. Az egyetemi oktatók az elmúlt félévekben többféle tanulásszervezési és oktatási módot is kipróbálhattak, hiszen a magyar egyetemeken 2020 márciusától (az oktatás nappali vagy levelező képzési módjától függően) részben vagy teljes egészében tantermen kívüli digitális zajlik. Ez idő alatt számomra is mód nyílt arra, hogy összevessem a finnugrisztikai tárgyak oktatásának gyakorlatát, lehetőségeit és a módszerek hatékonyságát a személyes és az online/digitális oktatás során. Tanulmányomban először azt tekintem át, hogy a magyar nyelv eredetének témaköréhez milyen kurzusok kapcsolódnak az Eszterházy Károly Egyetemen, majd képet nyújtok arról, milyen változások történtek a távoktatásra való átállás miatt, ezeket hogyan értékelték a hallgatók, s miként vált ez a kényszerű helyzet módszertani megújítás forrásává.

2. Az Eszterházy Károly Egyetemen a magyar szakos hallgatók nyelvünk eredetének kérdéseit és a magyar nyelv rokonait egy előadás és két szeminárium teljesítése során ismerhetik meg. Az *Uralisztika* előadás osztatlan tanárszakosainknak nappali és levelező képzésen is a törzsanyag része, és általában a képzés 6. félévében hirdetjük meg kötelező tárgyként. Az ezzel egy időben tartott *Az uráli népek története és műveltsége* című szeminárium a kötelezően választható tárgyak között szerepel: teljesítése nem kötelező, számos más nyelvészeti tárggyal helyettesíthető. A harmadik tárgy, a szabadon választható *A finn mint finnugor nyelv* szeminárium ezen az egyetemen nem hagyományos nyelvóra: célja ugyanis az, hogy betekintést nyújtson a nyelv rendszerébe, feltárja a finn és magyar nyelv közös vonásait, s mivel szabadon választható kurzus, általában a téma iránt érdeklődő magyar szakosok mellett más szakokról és karokról is számos hallgató veszi fel.

Az uráli nyelvet beszélő népek kultúráját, műveltségét, életmódját bemutató kurzusokat igen lényegesnek tartom, hiszen a leendő magyartanárok ezekről a népekről általában keveset tudnak, sok sztereotípiát is él körükben nyelvrokonainkról, s fontosnak tartom, hogy hallgatóink széleskörű ismeretekkel és pontos tényekkel felvértezve kezdjék meg tanári munkájukat. Ennek érdekében az elmúlt félévekben igyekeztem tudományos és ismeretterjesztő előadásokkal, illetve tanulmányi kiránduláson szerzett ismeretekkel is mélyíteni a kurzusokon átadott ismereteket.

A továbbiakban a távoktatás alatt kialakított módszereimről kívánok szólni kifejezetten az *Urali népek története és műveltsége* szeminárium kapcsán. 2020 márciusa előtt a nappali tagozaton tanulónak jelenléti oktatással, heti rendszerességű kontaktórákkal zajlott a kurzus, a levelező képzésen tanulók pedig két, személyes jelenléttel megtartott konzultáció során ismerhették meg a tananyagot. A kurzus témája az egyes uráli nyelvet beszélő népek műveltségének, kultúrájának, életmódjának megismertetése, de nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a

hallgatók ne csak az egyes nyelveket beszélő népekhez vagy népcsoportokhoz kapcsolódó ismereteket kapják meg a kurzuson, hanem olyan háttértudást és elméleti, illetve szakirodalmi „hálót” is adni kívánok, mely hasznos támpontként szolgál majd számukra finnugrisztikához kapcsolódó témák tanítása során. A tanári előadások alkalmával ezért érintem a nyelv és nyelvjárás elkülönítésének szempontjait, a nyelv és kultúra, nyelv és identitás kapcsolatának, valamint (az uráli népek kapcsán sajnos nagyon aktuális) nyelvi veszélyeztetettség és nyelvhalál kérdését, illetve a revitalizáció lehetőségét és módjait is.

Ez a gyakorlat azonban a 2020 márciusától bekövetkező távoktatás miatt lehetetlenné vált. Ebben az évben a nappali tagozatos diákjaink hibrid oktatásban részesültek: a kurzusuk első fele személyes, második része pedig online módon, digitális tananyagok segítségével valósult meg, a levelezősök mindkét konzultációja az online térbe helyeződött át. A kurzushoz használható, online is elérhető tananyagok vagy oktatásra is alkalmas anyagok azonban (mint a kiváló és Reguly Társaság honlapjáról újra elérhető Madártávlatból elnevezésű interaktív tananyag,¹⁷ valamint az Uralonet adatbázis,¹⁸ illetve az ennek anyagára épülő óratervek, feladatok, pl. Várnai 2010, Oszkó 2010, 2012, Oszkó–Sipos–Várnai 2015) elsősorban uralisztikai tárgyú kurzusokhoz nyújtanak segítséget, a művelődéstörténeti, kulturális ismereteket átadni kívánó kurzusokhoz tapasztalataim szerint nem áll rendelkezésünkre egész félét (vagy annak legalább jelentős részét lefedő) digitális oktatásra használható tananyag. A távoktatással induló 2021-es tavaszi szemeszterben ezért a kurzus megtartására olyan tanulásszervezési módot választottam, mely fokozottan épít a téma interdiszciplináris megközelítési lehetőségeire és a hallgatók aktív bevonására, ugyanakkor nem igényel sem magas szintű IKT-kompetenciákat, sem pedig különleges digitális hátteret.

3. Bár választott módszeremet, a projektet a tanításszervezési módok közül alapvetően a csoportos tevékenységformák közé soroljuk, hiszen egyik lényeges célja a társakkal való együttműködés, illetve az ehhez szükséges szociális és személyes képességek fejlesztése, egyes elemei (főleg az egyéni vagy páros és kiscsoportos kutatásra vonatkozó feladatok) kiválóan alkalmazhatók az uráli nyelveket beszélő népekkel kapcsolatos ismeretek feldolgozására is.

A projektmodszert a 20. század eleji amerikai reformpedagógusok, Dewey és Kilpatrick nevéhez köthetjük. Kilpatrick minden olyan tevékenységet projektnek tekintett, mely tudatos cél elérése érdekében történik és valamilyen önálló produktum létrehozásával jár. Az iskolában ennek megfelelően szerinte olyan célokat kell meghatározni, melyek motiválják a diákokat, és amelyek elérése érdekében képesek kiscsoportokban konstruktívan együttműködni (1996: 158–163).

Knausz (2003: 87) azokat a tanulásszervezési formákat érti rajta, amelyek során a tanulók/hallgatók (1) közösen, együttműködve, (2) belső indíttatásból, (3) jellemzően valamilyen gyakorlati természetű, a mindennapi élethez kapcsolódó problémára fókuszálva (4) egy közös produktum, termék létrehozása érdekében dolgoznak.

A projektorientált tanulás fő jellegzetessége, hogy nem alkalmazható zárt tanulásszervezési mód mellett, szétfeszíti a tanórai és tantárgyi kereteket, a hagyományos tanítási egységek fellazulnak, és új tanulási színterek (könyvtár, múzeum), szereplők (pl. szakértők) jelennek meg (Pethőné 2005: 169).

Az uráli népek története és műveltsége kurzus kulturális és művelődéstörténeti ismereteket kíván adni, s ehhez a projekt módszer mind a kurzus interdiszciplináris megközelítést kívánó témája, mind pedig az oktatás módja (távoktatás) miatt jól használható oktatásszervezési módszernek tűnt. Azonban bár a tanárok/oktatók számos kész tematikus projekt közül válogathatnak, az uráli nyelvet beszélő népek műveltségének bemutatásához alig találunk mintaként használható projekttervet. Jó gyakorlatot mutat erre Gulyás Nikolett (2008), de projektje (Rokon népek napja) középiskolások hagyományos rendű (tantermi) oktatásának szervezésére készült, ezért a kurzus jellegzetességeihez (témájához és résztvevőihöz) alkalmazkodó tervemet a projekttanulás folyamatát figyelembe véve (Pethőné 2005: 169) és az egyetemi oktatás céljára kialakított más témájú projektek (pl. Karlowits–Juhász 2014) mintájára dolgoztam ki.

4. Az uráli népek története és műveltsége kurzust a 2020/2021-es tanév tavaszi félévében 16, zömében harmadéves magyar szakos hallgatónk vette fel. A kurzust (a távoktatáskor immár hagyományosnak számító módon) valós idejű online órákkal, Zoom-megbeszélésekkel indítottuk, de a szokásos alapozó ismereteket átadó 3 online tanári előadás után rendhagyó módon egy módszertani órát is tartottunk, melyen azok is megismerhették a projektpedagógia elveit és módszertani kereteit, akik eddig sem tanulói oldalról, sem pedig tanárszakos pedagógiai tanulmányaik során nem találkoztak még ezzel a tanulásszervezési móddal.

Ezt követően a hallgatók egyéni vagy páros csoportmunkában projekttevékenységgel dolgozták fel a választott altémájukat. A kurzus témája az egyes uráli népek történetének, műveltségének, kultúrájának megismertetése, de az, hogy a tanulók vagy tanulócsoportok milyen altémát, területet választanak, illetve ezt milyen módon és milyen produktumot létrehozva dolgozták fel, a hallgatók döntésén múlt – e téren teljesen szabad kezét kapták.

A csoport tagjai jól ismerték az oktatót és egymást is (legtöbbször évfolyamtársak voltak), bemutatkozásra, megismerkedésre, a csoportkohézió erősítésére nem volt szükség. A kurzus elején két közös konzultációt tartottunk. Az 1. konzultáción ötletbörze (brainstorming) zajlott, a 2. konzultáción pedig megalakultak a kiscsoportok, elkészültek az egyéni és kiscsoportos projekttervek, melyek a haladás menetét, állomásait, feladatait tartalmazták. A csoporton belüli könnyebb

¹⁷ www.regulytarsasag.hu/madartavlatbol/

¹⁸ www.uralonet.nytud.hu

kapcsolattartás érdekében classroom felületet alakítottam ki, ahol mindenki folyamatosan jelezni tudta az előrehaladását, illetve probléma esetén segítséget kaphatott. A kurzus második felében a kiscsoportok bemutatták elkészült munkáikat, a szeminárium pedig a portfóliók leadásával zárult, mely a projektmunkákon kívül a hallgatók írásos önértékelését és kurzusra adott reflexióját is tartalmazta.

A hallgatók változatos szakpárjaiknak köszönhetően (a magyar melletti szakjaik az ének, történelem, angol, német, etika, vizuális kommunikáció) a kurzus témájához is sokféle irányból közelítettek. Készült projektbemutató az uráli nyelvű népek irodalmáról, gasztronómiájáról, hagyományos sportágairól és női viseleteiről, illetve Skandinávia népeinek történetéről. Néhány hallgató egy-egy nép kultúráját mutatta be: volt, aki a számik életmódját, kultúráját, de született dolgozat a manyisi és hanti rajzművészetről és elkészült egy manyisi mese feldolgozása is. A finnekhez kapcsolódó témák nagyon népszerűek voltak: hallhattunk előadást a finn formatervezésről, készült novella egy finn és egy magyar diák barátságának történetéről, az egyik hallgató kanelét készített és mutatott be, másikuk pedig a görög eposzok és a Kalevala orális tradícióit hasonlította össze. A produktumok is sokszínűek voltak: benyomásom szerint a hallgatók örömmel távolodtak el a számonkérés megszokott módjaitól, és szívesen készítettek az esszéken és PPT-bemutatókon kívül más produktumot is. Készült szakácskönyv és sportújság, online szabadulószoja, manyisi motívumokból építkező festmény, több infográf, illetve az uráli népek női viseleteit bemutató képeskönyv és interaktív mesekönyv is. A produktumok színvonala változó, ám terveim szerint a legkreatívabb és legjobban sikerült alkotásokból a 2021/22-es tanév elején kiállítást hozunk létre.

A kurzus lezárultával a hallgatók véleményét online kérdőívvel kértem a félév menetével és az oktatásszervezés módjával kapcsolatban, illetve írásbeli önértékelést is kellett adniuk. Ötpontos skálán kellett értékelniük a kurzus lebonyolítását, a projektmódszer alkalmasságát a témával kapcsolatban: a hallgatói válaszok átlaga mindkét esetben 4,8 volt. Nemcsak jónak tartották a módszert az uráli népek kultúrájának megismerésével kapcsolatban, hanem követendő mintának is: arra a kérdésre, hogy a hallgató későbbi saját tanári gyakorlatában milyen módszereket használna az uráli népek kultúrájának bemutatására, szinte mindenki kiemelte és hasznosnak ítélte a projektet.

A hallgatók a csoport munkájának értékelésekor meglepően releváns módszertani megfigyeléseket is tettek: „Nagyon örültem volna annak, ha mindenki projektet készít. Többet egyszerűen csak egy ppt-s előadással készültek, ami szerintem nem minősíthető projektmunkának, inkább csak megúszós témának.” Mások a projektmunka kreatív jellegét emelték ki: „Nagyon örültem neki, hogy volt lehetőség ilyen kreatív projektet csinálni, mert nem művészeti szakon erre ritkán adódik alkalom, pedig többen is vagyunk, akik szeretnek alkotni, és így

nemcsak a prezentációkészítésben élhetjük ki magunkat.”

5. Mind a hallgatók, mind pedig a saját tapasztalatom azt mutatja, hogy – bár eredetileg csupán a megváltozott oktatásszervezési módra kerestem hatékony megoldást – hasznos és eredményes volt projektmódszerrel vezetni *Az uráli népek története és műveltsége* kurzust. A hallgatók visszajelzése egyértelműen pozitív, és magam is azt látom, hogy a saját érdeklődésük által vezérelve, egy-egy résztemában való elmélyülésre lehetőséget kapva, szívesen és lelkesen kapcsolódtak be a digitális tanrendű szemináriumi munkába is.

Irodalom

- Gulyás Nikolett 2008. *A finnugrisztika oktatása napjainkban*. Szakdolgozat. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék. (Kézirat)
- Karlowits-Juhász Orchidea 2014. Projektpedagógia a felsőoktatásban. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica XVIII/ 2*: 102–129.
- Kilpatrick, William H. 1996. A projekt módszer. In: Celler Zsuzsanna (szerk.): *Válogatás a XX. század külföldi pedagógiai irodalmából*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. Budapest. 157–169.
- Knausz Imre 2003. *A tanítás mestersége*. Iskolafejlesztési Alapítvány. Budapest.
- Oszkó Beatrix 2010. Uralonet. Internetes etimológiai adatbázis és a nyelvészeti oktatás. In: Kozmács István–V. Kremmer Ildikó (szerk.), *Közös jövőnk a nyelv. A nyitrai magyar pedagógusképzés 50 éves évfordulója tiszteletére tartott nemzetközi konferencia előadásai*. Nyitra. 73–80.
- Oszkó Beatrix 2012. A finnugor (?) kacsá és az oktatás (avagy az oktatásban is felhasználható elektronikus források az MTA Nyelvtudományi Intézetében). *Folia Uralica Debreceniensia* 19: 147–160.
- Pethőné Nagy Csilla 2005. Módszertani kézikönyv. Korona Kiadó. Budapest. 2005.
- Sipos Mária 2012. Uralonet: Új eszköz a nyelvrokonság tanításához. *Anyanyelv-pedagógia* 2012/3.
- Oszkó Beatrix–Sipos Mária–Várnai Zsuzsa 2015. *A nyelvhasználat alapfogalmai*. (Kézirat) <http://www.nyttud.hu/oszt/finnugor/anyelvhasznalasalapfogalmai.pdf> (2020. április 10.)
- Várnai Zsuzsa 2010. Hangváltozások – óratervezés uráli nyelvi adatokkal általános nyelvtörténet bevezető kurzushoz. In: Kozmács István–V. Kremmer Ildikó (szerk.) *Közös jövőnk a nyelv. A nyitrai magyar pedagógusképzés 50 éves évfordulója tiszteletére tartott nemzetközi konferencia előadásai*. Nyitra. 223–234.

Takács Judit
Eszterházy Károly Egyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék